

Бб 050
У453

11 сер. 1912
м. ср.

Чаc. 3.

Джраїнська хата

Січень

Київ—1912

Зміст

Гр. Чупринка. Погрози	1
М. Чернявський. Requiem.	2
Ол. Неприцький—Грановський. З цикла „Осінні узори“	3
Ⓢ П. Богацький. В обіймах минулого	4
Вол. Свідзінський. Поезія	6
Гал. Журба. Коняка (оповідання)	7
Ⓢ Гр. Чупринка. Микола Вороний (Поетичні враження)	22
Ⓢ М. Євшан. Плач над упадком літератури	27
Одарка Романова. Липи в гаю	33
Ⓢ М. Сріблянський. Проблема культури	34
Ⓢ А. Товкачевський. „ „	43
Ол. Авратинський. Перша Українська Артистична Виставка	55
Бібліографія	62

Увага! Ласкаво просимо шановних передплатників, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журналу.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу.

ється передплата на 1912 рік.

(див. передостанню сторінку).

Українська хата

ЛІТЕРАТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ МІСЯЧНИК

Київ — річник IV — 1912

Том IV.

7ас. 3.

ПОГРОЗИ.

О, віщая душа моя,
О, серце повнее тривоги,
О, як ти бьєшся край порога,
Край переходу в небуття.

Хв. Тютчев.

I.

Не лоскоче, не лоскоче
Болю серця морок ночі,
Морок тихий, морок чорний, морок-сон,
Більш од мук непереможні
Сни-погрози, сни тривожні
І смертельний таємничий їх закон.
Повний жаху й здивування,
Чую я пророкування
Тайних духів невідомих, тайних сил...
Бачу, чую розходився,
Чорний вихор закрутився;
Віє, віє морок чорний, — смертний пил!..

II.

Не покличу, не покличу
Я в хвилину таємничу
Вас;
Вас найближчих, що розбили
Серце повне палу й сили,
Вас, що пал той погасили,
Вас, що кров мою точили
Раз-у-раз.
Серце, серце не захоче
Вас пустити в морок ночі, —
Більше віри вам не йме;
Тільки в муках переходу
Серце має нагороду —
І помре саме.

Гр. Чупринка.

Дарний примірник

Брянцевський

Наукотом. Сибіряк
Університету. Київ
Мог. 1912. 1913.

REQUIEM.

Як мрійний сон пливуть літа...
 І як на моря млистій грані
 Счезає човен у тумані,
 Так зникне молодість свята.

А там... там смерть і забуття...
 Страшна безодня безпросвітня,
 Де не засвітиться новітня,
 Ніколи вже зоря життя...

І всі ми згинемо, мов сон...
 Забудем все, всі нас забудуть,
 А інші люде жити будуть,
 Ім буде сяти Оріон.

І ось, ще поки не погас
 Мій дух, я, друзі, вас вітаю —
 Усіх, з ким жив у ріднім краю,
 З ким поділяв хліб-сіль і час,

Високі мрії і журбу
 Над нашим рідним безталанням
 І з ким безтямним сподіванням
 Я віддавався в ніч глупу;

З ким вдвох ходив у степ чи ліс
 І там сердечну вів розмову,
 З ким слухав пісню колискову
 І з ким у мріях духом ріс.

Усіх, кого коли я знав
 І зараз знаю й пам'ятаю,
 Усіх, о любі, я вітаю
 Й прошю: простіть, як хто що мав!

Усіх благаю я: простіть!
 І всім кажу своє: прощайте!
 І брата злом не поминайте,
 Хай зло душ наших не темнить.

Бо скоро в вічну підем ніч...
 Так хай же підемо ясними,
 Мов неба чисті херувими,
 Немов огні нетлінних свіч...

Микола Чернявський.

З ЦИКЛЮ „ОСІННІ УЗОРИ“.

Широка ніч... і ми одні...
Небес святі простори
В глибокім озері на дні
Плетуть чарівний сон мені
І щось співають зорі
В таємно-барвній вишині.

Горить огонь в моїй душі
І в полум'ї летючим,
Лишивши землю, комиші,
Я прагну в безвістя страшні
У вихорі могучім
Які не бачились і в сні.

Чого душа моя шука
І сіє перли-сльози?!
На що в обійми заклика
Тремтюча зіронька її
І життєві погрози
Зміняє в гимни раєві?!

Незнаний спів небес летить...
Й не можу розпізнати —
Чи зіронька ген ген летить, —
Чи искриться душа моя
Пожежу роздувати —
Не знаю я, не знаю я...

Горить душа, летять огні
В святих, мінорних звуках —
Скропити нетри земляні
І світ красою запалить,
Або в страшених муках,
Нікчемне серце спепелить...

Ол. Неприцький-Грановський.

В ОБІЙМАХ МИНУЛОГО.

В її душі та карих очах оселився спомин. Не знає другого життя, не знає іншого слова тільки те, що колись давно чула й бачила. І завжди тільки переживання старого, перелистування жовтої книги минулого, тільки зітхання та оглядання назад.

Коли зустрінеться вона зо свіжою людиною, то перше і останнє завдання її — знайти в нім риси чогось рідного, давноминулого, риси того любого, яке одцвіло, яке проспівано, але котре одно має ціну і інтерес в її очах — скринях минулого.

І слово, чи гадка нова — то колишній милий звук, то люба пісня, що бренть ще в пам'яті, яка живе ще в спогадах.

І кожний вчинок — то згадка, то повість минулого, яка стелеться тихим килимом перед поглядом задуми її...

І радість — то отзвук, і горе — то обірвана струна і все життя її — то елегія засмученої душі, яка наче обірвала свої коріння і засихає в повітрі чужім.

Часами вона починає балачку... Говорить палко. Мова ллється, мов гірський струмок у зелену долину, і мова та така барвиста, яскрава, наче вся краса природи одбивається у прозорій воді... А говорить про минуле, тільки згадує... тільки згадує...

Тоді в глибині її очей замість безодні і страшних вогників трагізму, світиться тихий, покійний ліризм, замилованне і замислення. Вона тоді тихо жиє — переживає і минуле, котре так властвує над нею, оживає в її уяві і вдихає у її груди тепло і шум життя... Але то тільки згадка... Мертвий труп зігрітий її любов'ю...

І швидко огонь захоплення погасає, мова блідне і переривається короткими і все зростаючими павзами... Очі гаснуть, голова клониться долу і барви на лиці счезають. Вона блідне, замовкає і глибоко зітхає... Має замість життя в душі — одні могили, замість пісень і шуму життєвого —

похоронні співи; з молодої, пишної груді її, мов з забутого кладовища, несуться тільки стогони та спізнені плачі; на чолі її білим і високім горить тоді печать жалоби; і вся постать її — то туга і жалоба...

А почне співати... То наче чайка скиглить над бурхливими хвилями моря, то наче мати тихо плаче над свіжою могилою сина... Нече сизою горлицею воркує на вершечку самотньої берізки в полі і з вітром розмовляє, і з травами шепоче, а то мовчить, мов безмежність степова у літню ніченьку. Не співає, а наспівує, а згадує укохані мотиви...

І очі у неї тоді... О, в глибині їх росте і шириться тоді трагізм мертвого життя і живої смерти... Мов отруйний аромат він нищить все живе, молоде; приковує до землі буйні пориви, вбиває радість і щастя, та сміється над мріями й надіями...

Глибоко сумна постать її тоді не йде, а мов сунеться по землі, плазує в порохах її і подихом своїм випалює, винищує все живе, бадьоре, молоде, надійне... Мов страх смерти насовується на душу, як тьма ночі — на ясні очі і гине все в її присутності, вмірає, затихає...

А часом здається їй самій, що вона жиє, що в грудях її щось тліє, що серце її чогось просить. І стає тоді дівчиною її безоблічне єство. Дівчиною з чорним, густим волоссям, з пишною постатю жінки, яка зазнала ласку коханого, і мутить тоді погляди чужі вона своєю красою та розцідом форм жіночих. І заломує руки свої і кличе до себе, і наче чути тоді слова її: „ласки, ласки хочу“...

І, як русалка на зеленому беріжку вабить хлопця та шепоче йому, як осока з вітром гомонить, так обіцяє щастя і забуття... А стисне він її у своїх обіймах і вкриє красу її своїми цілунками, то вона вже, мов не жива квітка у його на руках здивованих... І мовить на запит його: „нащо ласка така, ласка страстна, нащо огонь в твоїх цілунках?.. Я тихої, безстрастної ласки хочу“...

І наче шукає вона ласки смерти, ласки тихого сну забуття... Вона, жертва минулого, наче тільки там, по той бік життя зустрине те, чого шукає душа її, там наче знайде вона свого милого і обвінчається перед престолом вічності...

І так ходить вона і носить з собою отруту смерти, і вбиває сміх, пісню радісну і надію втішну у всіх... Зустрічаються з нею і закохуються в неї, але того вона спутує своїми поглядами журливими, топить в безодні своїх очей і піснею-журбою вбиває бажання його і сподівання...

І сама вона знає себе. Сама тікає од веселоців у кутик тиші. А любить найбільше скрипку і її музику скорбну... в мінорних тонах мотиви. Тоді її душа купається в звуках, наче молодий жайворонок в проміннях ранішнього сонця. Сидить і слухає, а перед нею плине синя річка її споминів... А коли допливає до краю, то зривається вона і біжить, біжить вперед і вперед, наче здоганяє те, що було, та минуло...

І завжди, і нігде не знаходить спокою і тихого кутика собі... Ходить і шукає... і не знаходить. Кличе себе: „безрідною“... І дійсно наче не донька вона нашої планети... бо згубила вже вона тут своє щастє, свою пісню... своє життя.

Ходить і шукає, і... не знайде по-вік...

Павло Богацький.

==
* * *

Давно, давно тебе я жду...
Коли б побачить ти могла,
Як хороше тепер в саду,
Як гарно мальва зацвіла.
І квіти ждуть тебе, як я...
Се ж я для тебе їх садив,
Для тебе пестив і ростив;
Се ж ти, улюблена моя,
Подарувала їм життя,
В твоїй далекій далині
Була їм сонцем, як мені...
І я, сумуючи, не раз
На самоті, в вечірній час,
Як образ твій мені сіяв,
Про тебе їм оповідав.

Вол. Свідзінський.

К О Н Я К А.

ОПОВІДАННЯ.

Коняка байдужно волочеться. Натохмачений земляним вугіллем віз рипотить жалістливо і витягнений на возі Іван солодко дрімає, розкинувшись горилиць на ламтях вугілля. Як колеса гарби западають у яму, голова мужика підскакує і телепається на всі боки мов у пропасниці, а кришки антрациту засипають його спітніле лице та розявлений рот. Нічого йому не сниться і ніщо не думається тільки осіннє сонце гріє якось лагідно і в безвітряному повітрі несеться тиша з опустілих стернистих піль. Добре так Іванові з лицем зверненим проти неба, з голими грудьми. Вози йдуть цілою валкою і мужики балакають щось напереклич.

Говорять про те, що худоба стала дорога, а суржак по сорок копійок, та що в Якіма Палія вмерла сеї ночі дитина. Курять собі цигарки, плюють крізь зуби та поганяють раз-у-раз свої ледачі коні.

Іван теж сідає часом на возі, лице протирає і кричить здорово: — гатя, Лиса, ксобі.... покорчило б тобі!.. — Потім пада горічерева, заплющує очі та поринає в дрімоту. Лису теж огортає сонність. Йде собі звільна, понуривши голову, а сонце ніжно лоскоче її спину та боки. Копита стрягнуть в мякому болоті, віз рипотить тихо, ритмічно. І хоч вуголь досить таки важкий, а шлея ріже у шию, Лиса вся мовби перейнята якимось безчуттем. Автоматично двигає свої ноги і навіть коли Іван сідає на возі та обернувши батіг голомшить її пужалном по клубах, терпить байдужісенько, мовби це торкалось не її шкіри. Бо Лиса має ту саму філософію, що і її господарь — переносити все байдужно, терпляче та робити своє. Все життя її так само як і Іванове переволіклося по тій дорозі між чавункою та заводом; по болоті, в гною на вбиваючій спеці або в туманах куряви. І Лиса знає так добре, що цей шлях довгий ще та болотяний аж до кінця, що не квапиться. Знає теж Лиса, що так буде

все, все однаково доки вибита з сил не впаде та не здохне з цим вічним недоситом в шлунку. Що сьогодні і завтра і вічно буде їсти стухлу січку і стояти в гною. Тому коняці байдужі всі лайки та почастунки пужалцем і Іван, плюнувши з досади, закурює цигарку. Віз рипотить тихо, чорні маси болота липнуть до колес та відвалюються чорними, величезними брилами. Думки Іванові тоже брикаються такі самі чорні, важкі та падають в топіль багнюки.

— Чоботи треба полагодити; через осінь ще побудуть хоч і дрантиві вже. Сьогодні виплат. Візьме сім карбованців. Рубля тра дати завдатку шевцеві. Пять цих, що позичив на похорон Хивронки теж тра віддати... Загадався довго і по-нуро. — Вже тринадцять тижнів як вмерло. Таке було без пам'яті розумне, щебетало так ловко. Ну, тай що ти зробиш... взяло, тай вмерло. Сорок грошей Піньові за постолі, та щей треба солі, гасу, оселедців, треба нової затулидо кагли. Золотий і шість грошей лишиться.

Розжмурих очі і так лежучи на возі глядів у небо. Тихе було та мов засноване млою, а білі пасма павутиння тягнулись по ньому, віяли мов тонюсеньке срібне прадіво та чеплялись стерні. Сонце було бліде і тепле, а величезна пустка піль повна незглибної тиші. Тоді на Івана сплила якась благість, зажмурила йому очі, затьмарила думки сірі та ледачі і розілялась по грудях тихим, тихим співанням. Але дурний Іван не знав чи це була радість, чи мука, чи просто так якась велика тихесенька туга. Цмокнув тільки знехоття на коні та подумав ліниво: золотий і шість грошей лишиться... і знов запав у це дрімання.

Допіру прокинувся недалеко фабричних воріт. Тоді весь настрій зразу десь розбризнувся, як падаюча на камінь краплина дощу. Мужик сів на возі, схопив віжки і, розглянувшись на всі боки, погнав коні.

Віз затарабанив, підскачів, ламті вугля стали розлітатись, а Іван лупив коні та кричав скільки моги:

— Гатя, Лиса, щоб ти тріснула! Гатя, вйо!

В цей самий мент зірвались й всі інші гарби, наче торкнуті однією искрою. Мужики піднесли крик, стали поганяти коні, летіти одні через других та лаятись. Зачіплю-

вались колесами, люшнями і перли так всі разом. Аби першому попасти у ворота.

Збиті в одну купу вози та коні кишіли мов розшпорпане якесь коماشисько, кипуче криком та прокльонами.

— Стій, стій дурний! Куди женешся? — верещав Іван вимахуючи батою під носом свого сопірника, — воза положиш, трасця твоїй мамі!

— То почекай, не пхайся, — відповів флегматично малий, чорнявий Охрим, по вулишному Кабачок, — дурний, а розуму вчить.

Потім зібрав у жменю віжки і ще завзятіш став поганяти коні.

— Щоб ти сказився!..

Сірі та лагідні очі Іванові стали тепер дикими як у вовка, а лице посиніло і все залилося краплистим потом. Шапка злетіла з голови, обірвалася застіжка, сорочка розхристалася по мохнатій груді. Стояв так на передку воза з викривленим ротом, в якійсь дикій пристрасті і летів насліпо обляпаний болотом, скажений.

Але Кабачок теж встав, розкарачився на ламтях вугілля і, перегнавши Івана на пів коняки, засміявся глузливо.

— Ну, і коні ж твої, мой, такі жваві як і ти!

— Бо не крадені.

Голос Іванів жебонів у грудях і харчав від пасії, а батіг сковзав мов цеп по кінських спинах. Зрівнявся знов з Охримом.

— Ну, чекай-же, я тобі всі ребра цим батою перелічу!

— Ува, не дуже злякався.

— Ну, почекай же, почекай!

Але в цей мент долетіли обидва воріт, угналися в них і разом застрягли.

— Бач, гадюко, — звернувся Іван до Охрима, — казав не пхайся, тепер зубами будеш витягати; як-же далі їхать?

— Коліньми поїдеш по цім болоті — флегматично відповів Кабачок і ставши на возі почав розглядатись в ситуації. — Ну ж і вгнались!..

Вози счеплені колесами, люшнями, схопились за стовби воріт, що й дарма було поганяти.

— Гайда, гайда! проїзжайте! — верещали за ними мужики напершися цілою валкою із-заду, — гайда, поганяй!.. бач сварку завів один з другим!

Кілька батогів зацвахало разом, а дишлі задніх гарбів вперлись між щаблі обох застряглих.

Счинилось справжнє пекло. Мужики лаялись, кляли, вози рипотіли, коні ковзались в болоті у даремних силкуваннях, шарпались та падали.

З глибини фабричного подвір'я залунав якийсь голосний голос і посипались такі аргументи, що Кабачок мов опарений скочив із воза, схопив свої коні за недогузки і шарпнув зі всієї сили:

— Гатя, вйо!..

Стався тріск, ломотня. Кабачок здвигнувся з возом вперед, вивалив Іванові колесо та вилетів з воріт мов випханий динамітом.

— Стій, почекай! щоб ти... — полетів за ним наздогін розпачливий голос Іванів, але Кабачок був вже далеко, а віз бідного Івана з цілим лаштунком перекинувся в болото.

Тоді все втихомирилось. Мужики позлазили з гарбів, обступили кругом вивернену хуру і завели спокійну раду.

— Коли б брався чуть цабе, то не зачепивбесь.

— Еге, відгателів по колоду, як-раз.

— Бо, дурний, не міг перегнати паршивого Кабачка.

Іван тоже заспокоївся. Обійшов зо всіх боків воза, похитав його ногою і, скинувши шапку, почухавсь журливо у потилицю.

— Тфу, от тобі й пригода на рівній дорозі...

Потім плюнув у руки і взявся лагодити колесо.

— Треба тобі було, мой, цабе, та Охримові коні пужалом по очах, а самому гайда! — завважив хтось з громади.

— Та ні, щоб був чуть перегнав та... круть впоперек, а тоді у ворота.

— А вже ж був би лишив Кабачка.

Дядьки позакурювали цигарки і, стоячи собі, так чекали поки Іван не прочистить дорогу. Робили різні уваги та міркування і посміхались.

А Іван весь потонув у своїй роботі. Піт з нього котився, розмастиювався брудними басаманами по лиці та сорочці. Рот мав роззявлений та раз-у-раз кляв. Кляв Охримові, коняці, сокирі, калюжі та собі. Бо таке вже це Іванове життя, що мусить клясти від колиски до домовини.

Робота йде йому тоді швидче, вдає легшою, на душі не так моторошно.

Навіть коли його Хивронька дійшла, Іван перше за-кляв так здорово, що йому самому чудно стало, та аж потім заплакав.

Така вже Іванова вдача.

Позбирав усі шпиці до-купи і став їх заклепувати в маточину.

— Ех! і коняка ж каторжна, усе через неї, пів дня дурнісенько пропало, п'ять золотих кинув у калюжу!

Взяла його, нагло, така досада за серце, що підійшов до Лисої та почастував її зі всієї сили чоботом у бік:

— Щоб ти здохла на самий великдень!

Але коняка ненавидить Івана так само як Іван коняку. При нагоді вона скулює вуха і як може то вкусить, або хвицне його завше. І тепер клямцнула зубами по Івановій спині, коли той зігнувся біля вісі, потім понурила голову у шаньку і знов стала жувати соломку.

Ця пригода з возом трапляється Іванові три-чотири рази у рік і комусь з його товаришів майже що-тижня. Але Іван непоправний. Завше біля воріт огортає його як і інших цей запал та охота першому в'їхати у фабрику. Тоді найшвидче скине вугілля, набере жому і зараня додому поверне. Вигравав тоді пів години, а теряв часто карбованця.

Ну, але Іван має свою логику і певне з нею вмере. Під час роботи він думає про те, що коли б не вивернувся, то обернув би два рази, а так тільки раз. І хоч йому жалко п'яти золотих, але глибоко десь у ньому таїться якась радість, що всеж таки другий раз не поїде.

— Та хіба ж він тому винен? така пригода, трасця його мамі! — виправдується сам перед собою, — таке вже його собаче щастє.

І щось у ньому таки тішиться. Тихесенько щось у жменю сміється, що не буде сьогодні удруге двигати лопатою вуголь, їхать по розбитій дорозі, мордуватись з кінями та возом.

Тому Іванові стає майже зовсім весело.

— Ех! золотий і шість грошей лишиться, нащо йому більше?

— Ну і дурний же ти, Іване, коли ти розуму навчишся?

— Чого пане?

— Знов обломався.

— А що ж, пане, пригода.

Мужик стоїть, посміхається, шапку мне у руці.

— Бач, так би ще заробив кілька золотих сьогодні.

— Е, пане, де моє не пропадало.

— Слухай, Іване, а чого ти мені озимину спасаєш своїми кінями.

— Хто, я... вашу озимину?.. побий мене сила Божа.

— Я тебе на суд подам, побачиш.

— Їй-їй, паночку, ні, щоб мене отут зараз!

— Та що ти брешеш, лановий, що-ночі твою лису кобилу на пшениці бачить.

— Ато, клята Лиса, треба буде продати.

Пан сміється і Іван сміється теж, тільки пан инакше, а Іван инакше.

— Ти б, Іване, менше пив горілки.

Мужик стоїть спертий на лопаті, в болоті по коліна і очі його ковзаються байдужно по панській бричці.

— Добре вам, пане, казати, та мені тільки й добра як уп'юся.

Іван все всміхається, наче приязно, наче хтівши злагодити свої слова докору. Бо Іван страшенно ненавидить пана, так само як Лиса ненавидить панських гладких коней.

І коли Іван шапку мне у руці, всміхається невиразно, коняка витягає шию, вуха щулить і вишкіривши зуби клямцає гладкого арапа за лопатку. Очі її такі повні погорди та зненависті.

— Ти маєш таки, мой, злодійську вдачу, я знаю.

— Ні, пане, їй-їй ні!

— А мішок ячменю вчорік не вкрав від машини?

— Е... ячмінь... так взяв, тай вже.

— Взяв то не вкрав?

— А-вже-ж ні, — та хто, пане не любить взяти де багато.

Така логика Іванова проста, а пан грозить кулаком. Та що він тямить. Мужик знає своє. Бо пан — паном, а Іван — Іваном.

— Ну, бувай здоров Іване!

— Щасливенько!

Спертий на лопаті суне Іван очима по болоті, слідом за жовтим шарабаном і шапку все у руці держать. Глядить довго аж до самого хреста, де завертати. Тоді всміхається погордливо, вороже.

— Щоб ти сказився! — кидає десь в болото слідом за шарабаном, шапку накладає і береться до воза.

Колесо вже полагодив та вуголь майже весь викидав. Ще останки згортає лопатою.

— І пани крадуть, тільки вони хитрі!.. Стільки грошей чужих возят, — де ж би таки видержав.

Якось Іванові легко. Вугіл्लе скинув на фабричному подвір'ї, взяв з каси гроші. Цілих сім карбованців. Сидить собі на возі, хустку вимашену дьогтьом та оселедцями розклав на колінах і по ріжках її зав'язує гроші.

— Довг за Хивроньку... Так, так, цих п'ять карбованців, що позичив у мукаря. Три сороківці на хатні витребеньки. Шевцеві завдатку.

Позав'язував у ріжки хустини, обмотав кінцем і в кишеню сховав.

— Дам жінці, нехай купує. Баби лучче тямлять.

Зрештою Іван сам собі недуже-то довіряє. А-ну ж не видержить та проп'є.

— А це мої, до них зась самому цареві.

Розклав жменю і з насолодою дививсь на мідяки.

— Золотий і шість грошей...

Віжки кинув, голову похилив і замислився. Коні самі йдуть тоже низько повісивши лоби, тільки в долинках під-

бігають чуть і мужик тоді хитається на обидва боки мов п'яний.

Осінній смерк пада. Хати втуляються десь у нього, жахливі якісь мов перелякані. На стріхах мох розсівся, обвалені призьби, а в вікнах якісь полохливі вогники миготять і гаснуть. Сірі гущі садків безлистих.

Ті хати за чимось тужать і Іван тужить теж, — але ні мужик, ані хати не знають до чого пливе їх туга.

Тиснуться в смерк осінній, в голі раміна садів, тільки миготять у них ті вогники та меркнуть. Така якась безголоса туга є в цих потемнілих хатках.

А мужикові вдає, що до нього усе щось говорить з цих стріх почорнілих, з-під колес гарби, з болотяних калюж. Десь щось говорить і у всьому він чує скаргу свою власну на щось, на якусь неправду, на когось.

Пес загавкав десь хриплим, зтяжним воєм. Перейшов хтось крізь дорогу з повними відрами. Заплакала дитина. І пес гавкав знову довго, довго десь і далеко. Нагло коні зійшли самі чуть на бік і затримались. Іван підняв голову.

— От тобі і жид!

У першій хаті тільки крам всякий, звичайно як в крамниці, — тому Іван, не здіймаючи шапки, перейшов ту хату та відченив настіж вузькі, напів причинені двері.

— Жиде! а де ти там? — крикнув у друге.

Тут вже тьмарилась гаска та повно було людей. Жид крутився між ними, щось оповідав.

— Ну, йди сюди, Іване, сідай, — кивнув до мужика, — добрий вечер, добрий вечер, Іване.

— А коні твої, мой, самі вже завертають до Піня, — засміявся хтось з громади, — я бачив.

— А-вже-ж самі, навіть не кажу: тпррр!... звикли.

Кинув шапку у куток, висякав носа і розперся на лаві.

— Дай-но, мой, тої з коріньми — обіззався не звертаючись до жида.

— А з возом коли упорався? — крикнув йому з-за стола Охрим, — мабуть довго шпортався, ге?

— Щоб у тобі так хвороба шпорталась!

— Але ж ловко відшмалив, правда?

— Відшмалило б тобі голову нечисте.

Мужики сміялись. Хтось тягнув за Кабачком, хтось втихомирював його.

— Цить, на дідька тобі сварка.

Іван починав сердитись. Сірі його очі блиснули та захмарились під бровами, але Охрим, сміючись, встав з-за стола і перетиснувся крізь компанію до Івана.

— Ну, по руках, Іване! бач, воно так вийшло, я не хотів тобі збитка, їй-їй!

— Та звісно, що так вийшло, певне.

— Ну, вибачай.

— Та вже ж.

Потиснули собі руки і разом засміялись. Сміх розкотився по шинку такий як вітер бурхливий, голосий, що аж гаска примеркла. Затанцювало червоне світло по стінах, по лицах.

— Ну, я ставлю бляшанку, гей Пінь! — Охрим заморгав на жида, — мені бляшанку, гей!

— Ні, тепер я, ту, на корінцях, чуєш! — Іван ударив кулаком по столі, аж заскрипіло. — Тут давай корінківки та гижок миску, тут!

Пили. Іван до Охрима, потім до компанії, до жида та старий сивобородий Григій Шпіта присівся до них, казав дати пляшку і руки обидві витягнув на столі. Чорні, великі руки з білими брудними пазурами, з мозолями на пальцях, вічно дріжачі. Чарку підніс, заточив нею півкілля в повітрі.

— За ваше здоровля!

Потім вихилив одну, другу. Горілка йому розхлюпувалась в дріжачих долонях і текла між пальці.

— Оселедчика, жиде! оселедчика і того... калача.

— А це правда, дядьку, що у вас вчора був пожар? — питав Охрим.

— А-вже-ж був, не чув хіба.

— Та чув, — кажуть все?

— Геть чисто.

— Як, і хата?

— Комин лишився та стіни.

Сива голова Шпіти похилилась над кострубатими, чорними долонями. Випив і ще чарку. Величезна чорна тінь його рук та голови на стіні затремтіла як у фибрі.

— Не журіться, дядьку, так Бог дав.

Зайшовся хтось довгим кашлем, знов появилась миска студені і пів ока.

— От я з попом судюсь вже три роки і таки програв на суді; його правда, черт з ним,

— Де наше не пропадало, Кондро.

— Ну, випий до мене, Іване, за твоє здоров'я.

Вийшов з кутка високий, сухорлявий мужик, чорний як циган з прокривленим ротом.

— Чорт з ним, ніби є на світі правда?

— Може кому є та не мужикові.

— Дай-но, жидуню, ще тої з тютюном та коріннями і оселедчика.

Душно стало в хаті. Смерділа горілка, кожухи, цигарки та дьоготь. Червоні оп'янілі лиця. Де-хто скинув кожух, де-хто почав співати. Потім ще увішов той Онисько, що шапки шив, Яким Палій та Боник. За стіл посідали і в хаті стало ще душніше і тісніше.

— А наш піп добрий таки хапко, щоб він луснув!.. так і торгується з тобою за все, — за похорон, за хрестини, за вивід, — заговорив нагло Іван і весь на стіл подався.

Чуприна спітніла прихляпла йому стручками на лобі та на тімні наїжилась свердлом. Малі біляві вуса розчухрались, ніс почервонів, загорілось лице. В груди бився і кричав.

— Їй-й, присейбогу! моя Хивронька вмерла, ані гроша у хаті, спасибі мукареві, що позичив. Їду я до нього, до попа, за похорон годитись. Хтів, щоб з хати мені випровадив як слід. Звісно... дитина. А він зараз — велике? питає, — скільки років? Два, кажу, панотче, маленьке. Хоч Хивроньці вже на шостий від Спаса пішло. — Ну, карбованця дасиш, каже, та псаломщикові три злоти. Приходимо. У хату увійшли. А воно таке здорове, на всю лаву витягнулось. Їй-й! Розклав він книжку, читає та... торк мене ліктем: ти мене, каже, Іване, ошукав. Їй-й, присейбогу!

Хату розтаскує сміх, так реготять люде з Івана, з попа і ще невідомо із чого. Іван теж сміється і божиться, в груди б'ється.

— А як же, вони всі такі, ці попи!

Ще появилось пів ока. Боник ставив. Могорич за те, що з тюрми вернувся.

— За твоє здоров'є, Іване.

Чарка обійшла знов всіх і пляшка знов стала порожня.

— А ти вже, Бонику, відсидів своє? — запитав Конора покашлюючи десь в кутку.

— Та-вже-ж, вчора випустили.

— Так тобі, мой, вік у фурдизі і зійде.

— Та що я винен?

— Покинь, на чорта тобі це діло, так і не вмиш свою смертею.

Боник нагло розчулився, сльози йому покотились з очей і голос став ще більше хриплим та дріжачим.

— Їй-же богу, можна здуріти. От вчора випустили, а сьогодні вже знов стражник заходив.

— Чого?

— Коні якісь там пропали.

— Ну?..

— Ну, так на мене нападуть.

Захлипнувся наче від плачу, крутив головою і очі обтиравав. Всі гляділи на Боника з якимось легким усміхом без співчуття.

— Бо ти таки, Боню, злодіячка, ланцюг при моїй криниці вкрав тоді... добре, що хлопчик надбіг.

— Ланцюг! ти таки, Кондро, не віриш? Люде добрі судіте.

— Ні, ні Бонику, таки-ж вкрав, не бреши.

Конора похилив своє зімняте лице близесенько до лица Боникового. Очі слізливі та болячі вліпив у нього.

— Не бреши, Бонику.

— Їй-же Богу не брешу, зашпортнувся за ланцюг, а кляті хлопці набігли... от і нападуть.

— Та-ж, ланцюг таки з-під кожуха в тебе висотали.

— Брехня! їй-їй. — Хрест став цілувати та божитись.

— Ну, то чорт бери ланцюг, нехай по Кондровому буде, але коней таки-ж не зачіпав, їй-Богу!

Молоде мов вилите лице Боникове з чистими лініями зажеврілось вогнем, очі блистіли. Скинув кожух і в ноги став усім кланятись. Божився, поклони бив перед хазяями. Всі були вже зовсім оп'янілі.

Іван нагло підійшов до Боня, обійняв його, цілував і сам чуть не плакав. Потім став цілуватися зо всіма по-черзі.

— Горілку п'ємо, до церкви не ходимо. Горілка нас до гріха доводить, горілка нас погубила. Нема спасення душам нашим. По тюрмах зачинають. Всі крадуть у мужика найбільше, а мужик у фурдизі сидить за себе і за всіх!

І нагло Іванове каяття перейшло в скаргу. Якось самособою непомітно. На припічок плечима звалився і кричав. Голос його охриплий набравсь якоїсь сили, твар викривилась, губи почорніли. П'яний був. Махав руками, кулаком грозив.

— Гроші з нас деруть, шкуру деруть! Урядник краде, писарь краде, всі крадуть, а ти, мужиче, до фурдиги. Сиди, бо скортіло пуд ячменю панського взяти, як хліба не було. А Думу вигадали, війну роблять за чиї? — за мужицькі. Некрута берут — то пан викупиться, жид викрутиться, а дурний мужик піде. Навманья, на дурниці! Землі обіцяли та показали дулю!

Кричав Іван аж йому піна виступила на губи, аж посиніло лице. Чорна тінь його виросла на стіні якась понура, зловіща, з простяглими руками. І нагло всім зробилось страшно, звідки в Івана стільки крику взялось.

— А хто їм, трасця їхній мамі, робить, хоч-би от, панам? За мордачі, за нагаї та мідяні гроші. Забагнеш більше, забастовку зробиш то козаків тобі нашлють, як он позаторік. Щоб на них загуба на усіх! щоб їх видушила хвороба! На сходку скличуть, читають бумаги, приїде пристав. Будім мужика питають, а зроблять те, що хтіли пани та начальство. А за землю ні слова. Все дурниці, дурниці. Дума, кажуть. Та на чорта вона мені, твоя Дума, як нас трох на одній десятині сидить. Кажуть у Тургай, на Кургани. Най туди пани йдуть, коли захваляють так. Нам і тут добре. Без них

обійдемося, та що пани без нас стануть діяти? Най їдуть, як такі розумні.

І росла тінь Іванова на стіні чорна, превелика. Скільки разів до гаски нагнувся, все більшала, росла, аж головою на стелі зачорніла. Зовсім наче якісь дух, що все таївся в мужикові тепер виріс такий і кричить як Іван упився.

Мороз брав. По калюжах стала спинатись вода і грудка стверділа. Тихий осінній смерк прийшов. Руки поклав на землю, мов би хотів так загоїти всі її болячки. Величні прозорі долоні на порізані чорні риллі, на сірі, розбиті дороги, де волочеться мужича доля.

Димі піднялись над хатами білі, високі, мов би зажурені прадідівські духи. Вічно своїх стріх пильнують старі, старі як сама легенда.

Небо червоне на заході просвічувало крізь голі садки та байрак і верхи тополь ще легко жевріли, як догасаючі каганці.

Хтось далеко їхав межою по-під село. Віз по замерзлих грудках тарабанив. Все даліше, даліше. Гомін якийсь трівав у селі, але невиразний як шум старих дубів. Тільки з корчми виривається часом оклик короткий, голосний та мре наче здушений. Лиса тоді підіймає голову, наставляє вуха і наслуховує. Йней білий обсів її спину, боки, а з морди клубиться пара. Слухає байдужно, як п'яний Іван в корчмі розправляє про свої кривди. Потім поринає в шанці. Що коняці до людських справ, в них навіть сам Бог не розбереться. Вони все кричать, б'ються, одні других кривдять і плачуть. Ціле життя брешуть та шукають правди. Іван теж дере шкуру з Лисої весь вік, а проте ж на когось плаче. Впився тепер і буде голомшити вдвоє більш, ніж завше. Бо Іван пристрашенно дурний та смішний, особливо як вп'ється. Лиса погордо махає хвостом, січку ліниво жує.

Горобців хмара злетіла перед корчму з шумом та галасом, впала на смітисько і сойм завела. Шпортаються в Івановім возі, цвірінькають та чубляться раз-у-раз. Торбу з хлібом роздзьобали, счепились в одну сіру купу, верещать і б'ються мов за своє власне.

Де-які злетіли на землю в шаньку заглядають.

Лиса клямцає зубами й обурено кидає головою. Таке нахабне поспільство! Один горобець з підскубленим хвостом визвірився до коняки. Надувся, дзьоба роздзавив і вщипнув її за морду. Щерть нахабства! Лиса вся кинулась за горобцем аж віз зарипотів, зграя вся з криком злетіла. Обсіли жидівський тин, понадувались від холоду, цвірінькали, у вікна корчми заглядали. Потім з вереском злетіли і по стріхах поховались. Лиса загадалась.

— Вся мудрість життєва в тім: щоб яко мога менче двигать ногами, як найбільше з'їсти де і як попадеться, не дарувать свого нікому і при кожній нагоді постояти. Більш нічого не варт. Зрештою, все лиш одна марність.

Як Хивроньку Лиса на цвинтарь вивозила, то Іван йшов ззаду і голосив. Лаяв такляв комусь, а потім впився.

— Такий дурний Іван!

Коняка стрясає спиною. А як в неї весною вродилось таке мале рябеньке. Саме тоді, як роботи найбільше, то Іван посторонком задушив його, щоб не заважало в полі. Бачиться коняці як рябе кидається в останніх подригах, витягає ніжки, а очі його вилазят на верх і кров пливе із ніздрів.

Лиса кидається, б'є копитами землю, ясла, чуть не рознесе хліва, а мужицькі чорні руки все затискають по-сторонюк, — якісь не вблагані страшенно. І Лиса обнюхує мертве своє лоша перелякана, здивована, здивована як тоді, в ту ніч весняну, коли вперш заворушалось біля неї на соломі. Щось підхоже на людське „ох“ виривається з грудей коняки.

Знов із корчми долітає гомін. Світло танцює у вікнах теж наче п'яне. Хтось засміявся голосно, хрипло і хтось п'яний плакав. Нагло двері з тріском відчинились і вийшов затоками Іван. Очі обтирав, хлипав та божився.

— Щоб на них всіх загуба!... на в-с-і-х!..

Став розглядати кругом. Темно вже стало зовсім, зори блідо заморгали на мороз. Мужик стояв, хитався, хустину мняв у руці.

— Тільки два лишилось. Всьо пропив! Хивроньчині гроші пропив!.. всьо, тільки два лишилось.

Заточився, кулак підніс і став вигрозювати.

— Я з тебе, жиде, бебехи випустю!.. нащо видер мої гроші? Хивроньчині гроші!.. Чуеш!?! Сучий ти сину, нащо видер!?!..

Кричав, заточувався і грозив, а голос його все хрипів, в ридання змінявся. Потім підійшов до коняки, обняв її за шию, така його напала чулість.

— Лиса, Лиса... ти моя, ти маленька ...моя худоба.

Обнімав, цілував мокрий від йнею писок коняки і плакав. Сльози текли йому по лиці, по кожусі, солоні та брудні. І Лиса невідомо чому зітхнула, голову поклала на плече мужика і тихо стояла.

В корчмі ще гомоніло, сварка якась счинилась і гаска миготіла, що на мить темно у вікнах ставало.

Нагло Іван засміявся. Лице обтер, заточився, впав на віз і затагнув довгу якусь, напів п'яну пісню.

Коні пішли самі звільна, помаленьку, потім дрібного клуса. Віз тарабанив, а мужик все співав. Щось шарпалось в тій пісні і кричало, скимліло щось жалісливе, бідне. Скарга якась, прокльон і ніжна мельодія, як дитяча співанка в ясний день у літку.

Ніч лежала темна і тиха. Ще десь маячів далеко шмат яснішого неба над чорним відлогом землі.

І довго билась Іванова пісня скаламучена, чудна в ту ніч осінню серед пустого простору піль і там десь пропала.

Г а л и н а Ж у р б а.

Микола Вороний.

Ліричні поезії. Том I. Видавництво „Дзвін“, стр. 144, ц. 80 коп.
Київ, 1912 р.

(Поетичні враження).

Один з наших літературних діячів сказав: письменник родиться два рази на світ, — перший раз звичайно як людина, а другий раз, як письменник, коли випускає в світ свою першу книжку. Не хочу входити в психологічні тонкості цього погляду взагалі, тільки коли прикласти його до особи поета Миколи Вороного, то він оддає фальшу.

Микола Вороний задовго до появи своєї книги поезій проявив свою поетичну фізіономію, силу і значіння. Я ніскільки не погіршу проти істини, коли скажу, що власне в літературній діяльності М. Вороного почала проявлятися та вільна, артистична молода поезія, яку наші старозавітні критики охрещували всякими іронічними назвами, не розуміючи ні самої поезії, ні своїх назв. Нехай би та поезія передавала і плескіт моря, і шум дощу, і свист вітру, і найтоншу музику природи, — вона не могла бути для тих критиків поезією, раз вона не торкалась соціально-громадянського життя во всіх його галузях. Розуміється, становитись негативно до соціальної поезії нам не приходить, бо навіть люди і „не од мира сього“ прагнуть волі, коли давить неволя і також бажають виконувати всі життєві функції по можливості легко і брати участь в укладі життя загально-людського. А коли в соціальному житті є незадоволення, то є і страждання, а до страждань, до всіх форм їх проявлення ми повинні придивлятися і прислухатись уважно. Але ж людина живе не тільки матеріально, вона живе ще й духовно, релігійно, думки її шугають в таємних безмежних мирах, вона має глибокі інтимні переживання, вона шукає „гармонії неба“, еднається з природою, переходить в мир ідеальний, шукає високої краси, якої завше

прагне душа. І тут після душевного протесту починається релігія краси і ідеальної поезії. Поставитись негативно до такої поезії — значить лишити себе в темряві буднів навіки. І нехай собі зададуть люди запитання, — що краще: вклонитись марноосвяченій дурниці, чи зневажити кров'ю окроплену святиню?

Пристаючи до розбору поезій М. Вороного, я вихожу за межі звичайної рецензії (яку лишаю фаховим критикам), бо в сій справі не можу бути строго об'єктивним через причини особисті, які торкаються, розуміється, не автора поезій, а самої справи.

На ниві українського письменства М. Вороний виступив в 1893 році в галицькій „Зорі“. В той час в російській поезії виступив мододий новатор К. Д. Бальмонт. Се був той час, коли Михайловський боявся, щоб „Каїн-естетика не вбив Авеля-етіку“. Соціально-громадянська література мала своїх стовпів, мала залізні непохитні закони, під які підводила літературу художньо-естетичну. Тоді зробилось розділення там, де не могло бути єднання завдяки узости „сфер“. Еволюція була цілком законна: люди пішли різними шляхами в будівлі життя реального і ідеального, щоб сполучити його десь в дивній гармонії, в вічнім єднанні. Але ж люди не дійшли до того пункту, де б їхні різнородні функції служили одна другій. Гармонії нема, капельмейстера нема. В поезії, яка освітлює життя через призму прекрасного, попереджує його, шукає нових шляхів, виникло теж саме. Вона розбилась на школи, на партії, на секти. Були поети: громадяне, просто лірики, декаденти, імпресіоністи, модерністи, богешукателі, „богоякшателі“, порнографісти etc. etc. Сьогодні хвалили одних, завтра їх ганьбили, через день других і третих. І от, серед такого чаду, серед такого гвалту були співці, в яких дійсно горів божий огонь, які з болем шукали краси життя конкретного і абстрактного, краси і величності людської душі і невтомно, гармонічно і надхненно звучали їхні пісні над всякими програмами життя, одбиваючи в своїх звуках, ніби в дивній флейті Марсія, гармонію життя і природи, а перед ними мимоволі ущунав галасливий лемент „непризваних“.

Так було... не в нас. Нашої преси не було. Наше містечтво ледві животіло. Але коли освітлюється сусіда, то ми-

моволі і нам видно. Очевидно під освітленням якогось сусіди робив свої поетичні кроки М. Вороний. Попередників для головних рис його творчості у нас не було. Були трибуни, громадяне. М. Вороний виступив як поет-артист, поет-естет. Він виступив протестантом проти старих форм поезії. Чого небудь дуже помітного в сій сфері він не зробив. Але ж нехай воїн і не візьме фортеці, першим кинувшись на мур, нехай він перший полетить відтіль стовбула, — його не будуть ганьбити за те, що він упав, навпаки, — його першого з повагою покрие колись побідний прапор!

Правда, протест М. Вороного не був бұряним, жагучим, не був досить одважним, то був протест нерішучий, тихий, елеґійно-ліричний, протест невойовничий, але... протест першого!

Перш над усе протест той з'явився в самій формі поезії і в протиставленні абстрактної краси і життя з бажанням з'єднати їх. Привожу цілком такий вірш:

Мій друже! Я красу люблю, —	Краса! На світі цім Краса —
І з кожної хвилини	Натхненна чарівниця
Собі ілюзію роблю,	Що відкриває небеса,
Бо в тій хвилиності ловлю	Вершить найбільші чудеса,
Я щастя одрودини.	Мов у казках цариця.
Що є життя? Коротка мить. —	Її я славлю і хвалю
Яке її надбання?	І кожну її хвилину
— Красою душу напоїть	Готов оддати я без жалю;
І не вагаючись прожити	Мій друже, я Красу люблю...
Для втіхи і кохання!	Як рідну Україну!
	(„Краса“ ст. 102).

Далі йде його „Credo“ такого ж характера по змісту. Єсть у М. Вороного вірші, в котрих музичну форму утворив він сам і утворив дуже артистично, напр.: „На Озері“ (ст. 10), „Осокорі“ (51), „Хмари“ (57), „Сонце заходить“ (61), „На Тарасовій панахиді“ (127). В сіх поезіях нема протесту глибоко-ідейного проти встановленого життя, а коли ж пойти за поетичним лозунгом Поля Верлена — „Музики насамперед“, то можна побільшити значіння того протесту в нашій поезії, бо навіть у найновішого поета О. Олеса таких віршів нема. От тільки дивно! маючи таке безперечне музичне чуття і хист д. Вороний пропускає в своїх поезіях дисонанси, музичні на-тяжки, недодержки, напр., візьмем його вірш „Дві хмарки“ (стор. 82).

Дві хмарки хвилясті в прозорій блакиті
 На зустріч одна друїй тихо плли
 І саявом злотисто-рожевим повіті,
 Неначе серпанком обоє були“.

Нижче в тій же вірші:

„Немов би ніколи вони не стрічались,
 Мов їх на небсхилі і не було.

Підкреслених рядків включити в музику вірша ніяк неможна, хіба тільки, як читати їх робленим речитативом. Або в вірші „На свято відкриття пам'ятника Іванові Котляревському“ (стор. 116).

...Тим гетьманом у нас тепер батько Іван,
 Що вказав нам *шлях літературний*.

На жаль таких музичних помилок, правда не зовсім грубих, в першій книзі розсипано чимало. Єсть поети, що навмисне виробляють химерну какофонію в своїх віршах, але д. Вороний се зробив не навмисне, бо не довіряючи ухові і грамотности свого читача, він для наглядности розсипав над своїми поезіями більш 300 надзвучних значків ('). Яка дрібниця! скажуть. Дрібниця, — тільки не для М. Вороного — новатора тільки музично-поетичного артизму. Єсть у автора поезії красиво задумані, але слабо виконані: „Палімпсест“, „Мандрівні елегії“, — се бліда трагедія. Єсть вірші дуже нові по формі, але музики в них не чується: „Молитва“ (ст. 24), „Fiat“ (25). Старим стилем виконана відома поема „Євшан-Зілля“, але вона перейнята щирим почуттям і місцями глибоко вражає читача:

„То гудець співає тихо	Наче лагідна молитва
Пісню тую, що співала	Журно пісня та лунає;
Мати синові своєму,	Ось її акорд останній
Як маленьким колисала.	В пітьмі ночі потопає“...

Переклад „Легенди“ Рішпена (76) досить добре з'українізовано духом і формою, але первісного автора чомусь не зазначено. Не можу тут порівняти „Легенди“ М. Вороного з оригіналом Рішпена по незнанню мови, але порівнюючи її з російськими перекладами (напр. перекладами Ільї Гурвіча в літературному додатку до „Ніви“ за 1908 р. кн. 12, стор. 563)

і „Живие звуки“ переклад А. Баржицького (очевидно зроблений по Вороному) (ст. 11, Кам.-Под.). Треба сказати, що у нашого поета вийшло краще.

Вірші шановного поета часто приваблюють читача своєю граціозністю, хоч і не новиною форми, такі: „На скелі“, „Хвиля“, „Чорне Доміно“, „Разок намиста“, „Ікарь“, „Епіталама“; так: в поезіях М. Вороного єсть грація, музика, артистична форма, тільки нема в їх ні сили болючих переживань, ні яскравості і глибини поетичних образів, ні нових витворених символів, ні захоплюючої ідеї. В цій сфері ні реформатором, ні навіть протестантом М. Вороний бути не зміг. Глибоких страждань людини, світових страждань у нашого поета нема. Чується на протязі всієї книжки якась романична драма, самотність, але поет так скаржиться на се, так квилить над сим, що виходить якось „жалостливо“, наче романс: „разлука, ти разлука, чужая сторона“. Поет не повинен так передавати своїх особистих страждань, щоб викликати до себе жалість. Кожна людина має свої страждання і поет повинен їх полегшувати, пропускаючи через горнило своїх страждань, може далеко більших, але облагорожених і опоетизованих. Для сього треба бути гордим в стражданнях, інакше вийде так, як писали панночки у Гоголя:

„Двѣ горлицы покажут
Тебѣ мой хладный прах,
Воркуя, томно скажут,
Что умерла в слезах“.

До речі: що за „заключительний акорд“ „Мишача сварка“? Невже символ трагічного українського життя? Тоді у Глібова „Горлиця і Горобець“ — символ кохання. Коли так, то ні за тим, ні за другим тужити неварто.

Обминаючи сі дефекти і беручи на увагу ту притупляючу егіду, під якою розвивалась українська поезія, беручи на увагу час розвитку таланта М. Вороного, треба признати його за видатну поетичну силу, за першого піонера вільної естетичної молоді поезії, яка далі і далі ухиляється од шаблонів Старицького, Грінченка і виринається з брудних обіймів тих критиків, які носять ім'я „лицарів темної ночі“.

Грицько Чупринка.

ПЛАЧ НАД УПАДКОМ ЛІТЕРАТУРИ.

Накінець договорилися люди... Якийсь патріот подав з початком нового року в „Ділі“ замітку, в котрій плаче, що в галицькій літературі слідно занепад. Галицькі письменники звисні з своїх вічних плачів на публику, яка не дає розвинути їх творчим талантам, уважали цей момент за відповідний, щоб ще раз кинути публіці рукавичку: кинути з ефектом, з певного рода злорадним жестом: ось, мовляв, ви самі тепер філістри бачите і признаєтеся, що література в занепаді. Так почалася на сторінках „Діла“ т. зв. дискусія, т. зв. ряд фелетонів, в яких редакція дає поодиноким людям, як влучно каже, „виговоритися“.

От і почали люде говорити. Кожний старається знайти нові причини занепаду літературної думки на галицькому ґрунті, кожний старається переконати, що лихо прийшло власне звідти, а не звідки инде. Вся та балаканина незвичайно скучна і не цікава і стає хіба потвердженням основної прикмети в психиці галичанина: говорити про справу тоді, як вона вже пропадає. Ніяка дискусія не причиниться до відродження літератури і не воскресить трупа. Дивно стає лиш те, що аж тепер почалася балачка про упадок, коли той упадок можна було бачити кілька літ назад. Так само можна було бути певним ще давніше, що Галичина взагалі скоро скінчить свою роль культурного осередка України. Говорю про певність тому, що супроти наскрізь колтунської психіки сучасного галичанина стає річчю очевидною, а навіть необхідною, щоб той галичанин зрікся нарешті провідництва та повернув назад до ряду смирних людей. Галичина збідніла духом так, як тільки можна було збідніти. Правда, батьки народу потішають нас гарним розвитком економічних інституцій і впевняють, що культура духовна може вирости тільки на культурі матеріальній, але бачимо, що від часу як люде стали заробляти великі гроші на торгівлі безрогими та молоком, перестали передплачувати навіть часописи та журнали і духовна культура стала легендою в Галичині. Мене те зовсім не дивує ані не обурює:

особисто я волів би навіть, щоб в Галичині всі українські патріоти стали згінниками свиней та випасали свої черева, бо це й єсть їх „культурна місія“. Мене болить не дикість моральна та безсоромність свинопаса, але те, що той свинопас мав таки претензії до культурного провідництва, що він поривався весь час і поривається бути наставником і прикащиком в справах духової натури, що він встиг остаточно стати диктатором і впливати на духове життя нації після своєї волі, що він став таки героєм публичного життя. Це найсумніше — і від того пішов занепад літературного життя.

Не хочу бути зле зрозумілим. Я, говорячи про інтелектуальне та духове банкрутство Галичини не хочу прилучуватися до хору „творців“, що від ряду літ нарікають на тяжку неволю „економічної ери“ в Галичині і плачуть, що не мають признання ані можности розвинути круг серед такого болота. Творців в Галичині не було, були в літературі самі філістри, коли не числити Франка та Яцкова. Тільки тому я й кажу, що налитий салом патріот диктував літератам. Літератів властиво не було: писав кожний, кому позволяли тяжкі „обовязки службові“, і тому в літературі він був Sonntagsreiter'ом і нічим більш. Поет тільки тоді признавався, коли належав до кліки патріотичної, коли був zarazом галасливим батьком народу, впрочім міг гинути з голоду, лишаючи мишам на сніданне свої вічні твори.

Так прийшло остаточно не тільки до комплектного занедбання, але до дикунства в справах творчости та літератури. Значну частину літературних випадків можна б трактувати з становища гуморестичного, як би сміх тут не був гріхом. Отак і з тою дискусією про занепад літератури. Хіба не сміх читати ті статті з заголовком: занепад літератури, а з змістом про те як один „письменник“ позичив у другого 10 корон і що з того вийшло? Чистий сміх: а все таки стискає за горло, коли подумаєш, що по-між тими людьми духа, що рвуться „до боротьби за кращу будучність народу“, за ідеали і т. д., що по-між ними не має людини достойної, яка уміла б цінити свою людську гідність! Бо чи не поличник для власного достоїнства це буде, як „творець“, що в своїй висшости та самотности гордує не тільки мамоною, але й опінією публич-

ною, в той саме час пише купецьку рекляму і лиже по руках публику? Ні, творча думка придавлена в зароді філістрами, але ті філістри — самі „творці“. Треба самому не бути крамарем, мати відвагу протесту, уміти стати за свою справу, а не так як той жебрак ходити по милостиню, щоб відтак за те справляти оргії.

Перед нами важний літературний документ, ілюструючий як найкраще вище наведені думки — фелетон Петра Карманського. Не зрозуміємо його, коли не увійдемо в психологію галицького філістра і філістра-„творця“ спеціально. І кривду ми зробили б авторові, коби б дослівно взяли його слова і після того судили про сучасний етап творчої думки в Галичині. Вияснюючи причини занепаду творчості Карманський пише¹⁾:

„У нас письменник це синонім нероби і жебрака. Потрібний він лиш два або три рази до року, цеб-то коли якогось року крім великодніх і різдваних покликів потреба ще звеличити пам'ять якогось „національного пророка“. В такі хвили уміють в нас автора пошанувати. По-за тим він суспільний кльоун, з якого кожний дурак має право насміятися, викидати його на тайгет суспільного життя. Не дивниця, що коли комусь в нас припала незавидна роля чи радше кара, стати в ряди письменників, то мусить приготувитись на такі приємності, як слухати з уст кожного патріота назву „поет“ з такою усмішкою, в якій міститься тричі підчеркнене слово „ідіот“; що мусить відректися гардероби і поживи, а то на кожному кроці здиблеться зі злобною заміткою: ади, поет має штани! ади, поет їсть вечеру! і т. п., що не раз доведеться йому почути в товаристві цинічну замітку мецената штуки: міщу в своїм органі твою мізерію, аби ти міг заробити пару шісток і не вмер з голоду, що кожний анальфабет має право викрикувати за ним фразу пасквілів, сотворених на нього злобою старих, що в кінці всякий сердечний патріот вважає себе в праві жаліти над змарнованим талантом і закликати його до опам'ятання, а то бач, станеться виродним сином неньки України.

Це не пересада, їй Богу! це факти пережиті не одним кающимся грішником, який почувається до вини перед суспіль-

¹⁾ „Діло“, 1912, ч. 9.

ністю, що йдучи за поривом і вимогами серця шукав краси, грішив віршами, і о яких десять років приостав за своїми шкільними товаришами, що мають здорові нерви, тішаться пошаною загалу і займають вигідні становиська. Признаюсь і я до цього — коли вже раз приступив до сповідальниці — що тільки довга нагінка вилічила мене з моїх прогрішень, бо дійшов вже я був до того степеня слабости, що на вулиці здавалось мені, буцім за мною гоняться товпи людей, вказують на мене пальцями і глумляться: ади поет, поет, поет... І далі, даючи пораду потягнути за язик котрогось з емеритованих письменників, над якими знущалися критики, автор пише: „Ану-те, стрібуйте, панове, а дізнаєтесь про таку моральну мартірольоґію, про яку невідають ніякі „життя“. З найбільшими проступниками поводяться де инде культурніше, бо бо-дай не топчуть їх душі, неогиджують їх домашніх, родинних святощів; а коли їх карають, то почувають респект перед їх муками. І відки цей нещасний, проклятий ананкою поет має набратися сил, аби не впасти серед шляху? Хіба що враз зі своїми убійниками станеться циніком над самим собою, цеб-то збожеволіє“...

Тут можна урвати мірковання автора про причини упадку творчости. Тепер де-що про „льоґіку“ тої сповіди, яка являється типічним виявом галицького творця.

Можна признати слушність увагам Карманського, які відносяться до трактування суспільністю поета. Роля його справді незавидна і повна всяких несподіванок. Але з того не виходить, щоб той поет зараз мав рацію у всіх інших пунктах, які відносяться до спору по-між ним а публікою. Нехай, що публіка уважає всіх поетів за кльоунів, насміхається над ними; сипле скрізь свої цинічні уваги. Це явище, щоб так сказати, вповні „нормальне“, на те й публіка, всякі грубошкірі філістри. Але де ваша самоповага, панове творці, де ваша гідність співців!? Чи ви дійсно так дошкульно відчуваєте свій тернистий шлях власне тоді, коли за вами біжить гурма вуличної сволочи і показує: ади поет! Лиш те вас болить? Чи дійсно ви не маєте в собі на скільки видержки, щоб не плакати, коли вам скаже п'яний патріот: ади поет має штани!? То в тому концентрується ваш творчий біль, від того ви страдаєте, не

спите ночі?!.. Коли так, то не гідні ви називатися вищими духами, творцями чи поетами — вам місце серед тої самої вулиці, що вам показує язик — вам дійсно ліпше було б здобувати собі гарні посади, як плодити вірші.

Поет — каже Карманський — потрібний у нас тільки кілька раз до року. Коли треба звеличати пам'ять якого „національного пророка“, тоді його запрошують, але відтак плюють. Я знов запитаю; де ваша гідність, творці!? Чому ви по пиці не даєте патріотам, коли приходять до вас в надзвичайних случаях, але стаєте їх наймитами? Чому ви, добродію Карманський, не сказали того всього, що написали в своїй статті редакції „Діла“, яке з вас так цинічно насміхалося, а прийшло до вас таки, щоб ви дали вірш в честь „національного пророка“ — Шашкевича? Не стало вам сили моральної? Було сказати: я не на ваші услуги, патріоти! шукайте собі інших наймитів, якими можете поневіряти — я творець! творець навіть тоді, коли всі редактори будуть мене бойкотувати, тоді навіть, коли всі патріоти і вся вулиця буде насміхатися з мене і з моїх штанів! Мені здається — справа тут зовсім проста: або я щось можу, або ні. Коли дійсно можу, знаю сам собі ціну і умію себе шанувати, то не піду на ніякий компроміс, наплюю на публіку і не буду в неї шукати ласки, сам собі буду вистарчати в найтрудніші хвилини. А от „творець“ говорить громаді, усій суспільності: з цілого серця горджу тобою! і відтак той сам творець сідає писати анонс для тої самої суспільності, щоб купувала його збірку, бо вона добра, що він їй дасть навіть знижку в ціні, а ще відтак той сам творець стає до сповіди і плаче, що не має признання, що діти на вулиці сміються з нього, що поетичне звання зруйнувало його, він мусить бути через поезію позбавлений гардероби, а його товариші не-поети поробили тим часом кар'єру! Де логіка тут, творці!? За чим же вам тут жаль: чи за поезією, чи за доброю славою, за доброю гардеробою чи за кар'єрою?

Ні, тут щось не тее... Не можна з тої цілої сповіди набрати віри в тих „творців“, не можна тому, бо не має в тій сповіди пошани самого себе, ані почуття гідності. І коли не хочемо признати тих ереміяд просто за брехню, мусимо взяти це тільки за вияв некультурности творців, викривлення творчого

організму, ефектної пози та фальшивого патосу. Тут ясно як на долоні: це не творці, а Дон-Кіхоти, ливоскоки і кльоуни, і продуценди „віршів“. От вам і причина занепаду літератури, от вам і причина, що на галицькій ґрунті таке дикунство і всевладність філістра. І творець філістром, і творець маскою без життя, моральною почварою — кров від крові і кість від кости галицького колтунства! В одному тільки ріжниці поміж ними: „творець“ має інстинктивну здібність бути комедіянтком, малпою самого себе, і це називається його „творчістю“. В крові його єсть здібність пози та естрадового кльоунства, яке він називає творчими переживаннями та муками. Він до смерті буде студіювати і вчитися позувати, сам буде утішатися своїми ефектами і це називає мистецтвом. Від „знаменитости“ й літературного „півсвіта“ виучиться погорджувати товпою, і навчиться писати всякі „трогательні“ сповіди про те, як товпа знущається над ним, а свої ліричні поллюції буде брати за творче „откровеніє“.

Так, так... Знаємо вже легенду про творчі муки і страдале життя поетичних душ! Були творці, які терпіли, був Данте, Мільтон, Леопарді, По, Лілієнкрон, Шевченко, — але вони трошки скромніші і більше уміли шанувати своє творче признанне. Але ви, добродії „творці“ з Галичини, які нарікаєте, що література занепадала від того, що сміється з вас вулиця а критика знущається, вам добре з вашими муками. Сатисфакцію маєте, коли можете виступити на естраду і сказати: я не маю що їсти, я не маю штанів, бо я творець і моя доля — терпінне. Як ви любите говорити про своє терпінне, про свою моральну мартірольоґію, про прокляття ананкою, про переслідуванне. Ви, здається, стратили надію на всяку кар'єру і успіх і тільки того одного бажаєте: щоб вулиця „мала респект перед муками“ вашими, як говорить Карманський. То була б одинока ваша кар'єра, з якої ви були б вдоволені. Всі показували б пальцями на вулиці: диви, пішов „велит муки“.

Але не бійтеся! доля ще може бути для вас, галицькі творці, ласкава. В вашу мартірольоґію, очевидно, ніхто не повірить, хіба що зійде з глузду, діти вуличні будуть ще може показувати на вас: ади! поет, але ще радниками можете бути і догнати своїх товаришів в кар'єрі. Їй-Богу, туди вам дорога!

Бо галицької літератури не урятуєте напевне. Ваші проби, то, як самі признаєтеся, лиш молодечі „гріхи“. Ну й годі, ви помилилися. Так само як любий герой Карманського, також „велит муки“ Раскольніков помилився. Він не хотів бути „вошею“ як всі інші люде, хотів показати, що він не вош, а помилився і прийшов до переконання, що таки вош. Чого і вам бажаю, галицькі творці!

М. Євшан.

ЛИПИ В ГАЮ.

Не квітами — солодкими сльозами
Неначе плакали ви в нічку липневу.
Кленове дерево стояло перед вами,
А квіти сипались на стежку і траву.

Про що ви марили, про що тоді гадали?
Чи жалко вам було, що нічка ся мине?
Що квіти на гілках не довго раювали?
Що літечко, мов сон, на вирій полине?

Вже осінь з темними, таємними очима
Несе убрання в гай червоне й золоте;
І сон, і смерть лине у неї за плечима.
Недовгій сон, та гай співає вже не те.

І липи у гаю неначе всі вгадали,
Що їм ніколи вже, ніколи не цвісти;
Під гострими сокирами схилилися й упали...
— „Клинове дерево, живи, живи хоч ти!

О, не журися гай, що липи умірають!
Бо сльози їх не марно пропадуть.
Знов діти їх гілками захитають.
Над квітами знов бжолі загудуть“.

Одарка Романова.

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ.

1.

Уже минуло кілька місяців, як трапився факт, що не виходить з голови і викликає думки неспокійні, песимістичні. Фактів, що викликають подібні думки, що-дня трапляється без-ліч, таким фактом можна назвати увесь склад сучасного життя, але в цьому багатоокому факті одсвічують і інші блиски, що помякшують його контури, змінюють навіть на хвилину всю конфігурацію і, проектучись так-о в нашої душі, овівають її теплими надіями і видіннями. Тому „найбільший факт“ не врізується так в душу і так її не вражає, як де-які поодинокі факти, що змінюють бува наш світогляд. Торік в Пилипівку в значному городі в Америці відбулось таке свято. Пишно вдягнені дами і денді хапались постигнути в центр до городського оперного театру, де мала відбутись дійсна... смертна кара! Присуджений був до неї старий священник (пастор), негр, ніби за підбурювання негрів до розрухів і вбийство в заколоті поміщика-плантатора. Ліберальний американський суд присудив священника і його трьох синів до смерти і звелів присуд виконати. Шеріф розіслав білети на видовище в опері. В свято призначено було кару: при повному театрі шибениця була поставлена на сцені, куди зійшла юстиція, елегантний кат і священника повішено. В першому ряді крісел сиділи родичі і родички вбитого плантатора. Три сини пастора ждали кари смерти, що також мала відбутись.

Не знаю, як кому здається вся оця картинка, але вона на віки мабуть не зітреться з моєї памяти як найбільше особисте мое нещастя.

Зразу-ж повстають в голові придбані „знання“: в Америці людність живе при найбільшій свободі, майже в кожному селі виходить своя газета, всі американці письменні (опріч емігрантів, що прибувають з смітників Європи та з Азії, але й ті швидко вчаться грамоті), ліберальні політичні установи, повні права голосу і „незайманість особи“, інтензивне культурне життя і т. п. Здавалось би, інтелектуальна і матеріальна культура мусіла б зробити такі завоювання, про які у нас

мріється. Принаймні, ми добиваємось того, що там є: свободи і освіти і думаємо, що тим самим двигнемо нашу Україну в царство... чого, — про це можна читати в українських газетах і книжках.

Ми хочемо багато шкіл: в Америці їх дуже багато, свободи національності — там вона є в великому розмірі. Говори і пиши якою хоч мовою, голосно лайся на міністрів, бештай президента, не признавай циркулярів і вимагай інших. Бібліотеки скрізь: в чудових, останнього слова техніки, будинках. Школи на самих вищих гігієнічних основах. Газету читають пастухи, гоняючи череду, і в кожного хоч дрібного фермера в хаті є фортепіано. Народні доми, сільські клуби, театри, лікарні — словом все те, про що ми мріємо.

Наші злидарі мріють про цю казкову країну і їдуть туди, в це єдине Ельдорадо, пожити по-людському, справді наживаються статків-маєтків і не вертають в рідний край.

Апарат реальної культури працює в Америці інтензивно. От же, там можливі факти, як згаданий вгорі. Уявляю походження факту так. Старий священник проповідує відродження свого народу, що в 60-х рр. воював зброєю за визволення з кріпацтва, в паралель до якого можна хіба поставити кріпацтво російське, яке формально було скасоване раніш негрського і без справжньої війни. Дикість, нечуване варварство європейців, що во ім'я культури винищили індійські племена і торгували неграми гірше ніж цигане менджують кінями, довело негрів до зброї. І то була свята війна визволення. Негри почали відроджуватись і так інтензивно, що ми-б позаздрили. Негри професори університету, негри доктори-філософії, негри письменники, поети, художники, інженери, аеронавти, релігійні проповідники, — Боже мій! та-ж то чорні люде, про яких ми чомусь думали і навіть тепер думаємо, що ними тільки торгують, що вони тільки раби, вони — дикарі. І як щиро пролунав колись поклик В. Доманицького: „Чому я не негр? Боже мій, чому я не негр!“

Але кріпацтво впало формально, як це завжди буває з усіма „побореними“ нещастями. Расова ненависть — це єдина виразна прикмета американського культурного європейця, який ненавидить негра з більшим завзяттям, ніж наші чорносо-

тенці — жидів. Негр! та то-ж гірше червоного платка для іспанського бика. І ненависть ця не випадкова, а виходить з ґрунту усієї теперішньої культури сильних інстинктів. Тут не негр винуватий, а... нам треба рабів. Сучасний бадьорий буржуа не мислить життя без рабства, щастя — без паразитизму. Сучасна культура цілком паразитна. Бути культурним тепер значить — нічого не робити, користуватись усією сумою естетичного надбання і не віддавати за це нічого свого, компенсуючи свої втіхи стражданнями раба.

І от дивні наслідки двох тисяч-літньої християнської культури, цілком противної усій сучасності: вона цілком безсила давати напрямок сучасному життю. Християне, просвічені, вершки культури, засуджують служителя Христового на смерть, виконують цей присуд при незвичайно циничній обстанові, в „храмі мистецтва“ при гоготі юрби, яка з розпущеною слиною зорить на сцену, де демонструється одна з найгостріших розваг для культурного чоловіка — смерть людська. Уявляю ніжні очі дам, дівчаток, підлітків, поважних матрон і інтелігентних добродіїв, що з захопленням дикарів слідкують очима за кожною судорогою вішаної людини. Пікантність цього збільшується тим, що вішають того, хто проповідує „не убий“, сам убив і його вбивають. Скільки тут насмішки жорстокої над Христом і самим християнством! Старий священник мабуть встав в оборону скривджених земляків-рабів, нагадав мабуть великі завіти Христові, кликав до визволення братів і духових дітей своїх, а плантатори цього не хотіли і вивели в храм мистецтва вішати свого пан-отця. Яка страшна суперечність тут з основами християнства! Що лишилось од Христа на землі та ще й освічених, культурних християн!

Християнством пройнята кожна чічка сучасного життя: державу скріплюється во ім'я Христа, повстання проти держави во ім'я Христа, нищення національності — те-ж, відродження — те-ж; змагання за капітал, змагання проти капіталу, ствердження експлоатації і боротьба з нею, родичання, сварка — скрізь ви побачите в основі посилення на християнську етичну систему. Італія воювала з християнами-абисинцями, тепер воює з турками і арабами, інші держави потрясають мечем в сусідських дворах — все во ім'я культури. Стра-

шні, неймовірно жорстокі злочинства відбуваються во ім'я культури, інститут смертної кари існує во ім'я добра громадян, цеб-то во ім'я культури.

А між тим, насилля над людиною — то головний ворог, з яким має боротись сучасна, християнська по ідеології, культура. Навіть всі міркування про будучий благословенний лад будуються на основах, які маємо і в християнській етиці: справедливий, рівний поділ праці, справедливе, рівне розділення природних дібр, повна індивідуальна і громадська свобода з дисципліною, виснованою з свідомого признання її користи, добра і неминучости.

Дві тисячі літ культивуються ці принципи християнської етики і... з того нічого не виходить. Чи не стоїмо ми перед навалюю самого елементарного варварства, хижацтва і розпусти?

Ми з певністю можемо казати, що розвиток різних етичних систем, гуманитарних наук, політичної свободи і т. п. благородних річей не спричинюється до розвитку дійсно, практично-гуманних установ, реально-гуманних відносин і не змінюють в суті людських етичних категорій. Поступи наук, матеріальної культури і політичної свободи нічого не вносять в реальну етику життя. В усьому бачимо повне заперечення етичного поступу, заперечення моральної культури. Досить одного факту, щоб впала вся система. Коли мені ліберал каже про любов до народу, то я дивлюсь: що світиться у його на обличчі, коли він балакає з „елементом з народу“. Я бачу, що він балакає з низчою расою. І коли б простепенувати його погляди з однієї людини до другої, то побачимо, що народ займає таке місце в його практиці життя, як свині, гуси, кури, корови. Народ займає місце не в серці, не в голові, а в жолудку. Для того, щоб змінилось життя, треба вивести з жолудку увесь народ, до найдрібнішого примірника. Треба дожити до того, щоб жолудок не міг органічно „приймати“ в себе і перетравлювати людської істоти. А коли ви можете хоч раз на рік повечерять людиною, то не хваліться поступом культури від того стану, коли ви їли людину що-дня.

Тут є зовнішній поступ (поняття кількості), а не моральний (в який вкладається поняття абсолютної якості). Коли ви можете вішати людину, хоч би яку, значить ви не

можете говорити про поступ, культуру і т. п. Коли ви можете вживати кари, примус, насильства — ви не можете говорити про культуру. У вас культури нема: у вас є книжки, чудові вірші, складні машини, незвичайні естетичні розваги, незвичайна тонкість смаку, і ще що хочете — але у вас нема культури раз ви можете подати руку убийці.

Ті мрії про будучий лад, де буде тільки добро, свобода, краса, щастя і т. п. при зміні тільки в розподіленні праці, продуктів і в тонкому апараті виборчого права, — не мають в собі головного: етичної культури. Ви самі не змінюєтесь хоч би при якому возвищеному світогляді: я бачу в ваших гуртках і гуртах гризоту, насильство, моральне воровство; я бачу як од вас тікають більш честні люде, або закінчують життя самогубством. Чому? Бо ви етично не культурні.

Увесь цвіт матеріальної культури, цеб-то розвинені способи експлоатації природи, нічого не мають спільного зо збільшенням оцінки людського життя, як такого, людської індивідуальності, як такої. Коли ви відкриєте більше шкіл, випустите більше книжок, газет, зложите бібліотеки, читальні — то думаєте, що це культура. А я кажу: це більш розвинені і тонкі способи експлоатації людей, бо всі ваші школи не змінюють вашої моральної істоти, яка може вечеряти людським мясом.

І не вважаючи на двохтисяч-літню „культуру“ гуманізму й досі нічого нема. Я чую глибоко, що нічого нема. Я знаю, що ні одна хвилина з мого життя не забезпечена від нападу людини, що чомусь хоче мною повечеряти. Я неспокійний за найдрібнішу хвилину, бо знаю, бо куштував, що ви можете во ім'я культури і блага прийти і дерти з моєї спини паси і натирати їх сіллю своєї моралі.

От, ви говорите про відродження і т. п. А разом з тим вечеряєте людьми, здираєте шкуру і натираєте сіллю рани. Чи од вашого „відродження“ хоч крихту зміниться кривава ситуація життя? Ви переіменуете Наукове товариство в Академію і скажете — це культурний здобуток. А я підгляну, як після цих слів ви будете вечеряти людьми. От, мене вчив один учитель любити народ і поводитись з ним так-о й так-о. А через хвилину мій учитель дав у зуби „елементові з народу“ за те, що той піймав мого учителя на брехні. Ну, а мій учи-

тель з апостольською бородою сидить між портретами ще більших учителів і пророків та підписує постанови про те, щоб ловити законно людей на вечерю. Чи він культурний? Так, бо він знає філософію, знає мільйонів п'ять цитат з пророків, він тонкий поет, знає математику, біологію, психологію, літературу, історію, сільське господарство, етнографію, географію, ветеринарію, медицину, Бога вважає за ніщо — словом, дуже культурна людина. І ввечері заплатив 5 рублів вдові за те, що та привела свою непочату дочку-півлітка...

А я кажу, цьому культурному не варт не то що руки, а й ноги подати при зустрічі...

Коли такі носителі культури, то щось таке культура? Чи це абстрактні категорії думання, чи це свист і гамір складних машин, чи тонкість в відчуженні, чи швидкість комунікацій і зносин, чи творення красивих поетичних образів, чи гарного крою одяга, білі комірці і пахощі одеколону, чи роздавання милостини під церквою чи уміння управляти людьми під час бою... Що таке культура, скажіть культурники? Чи це благо таке, що ми сьогодні утворили, а воно буде передаватися з покоління до покоління. Чи лінія культури є пряма знизу вгору безперервно? Чому ви думаєте, що культура будується і будується, що все краще і краще робиться? Ніби так, ви так говорите про майбутні покоління, що для їх будуєте.

Культура передається? Розповсюджується? Міцно стоїть на своїх ногах?

Ви кажете: культура — це лад життя, уся сума відносин між людьми, а я кажу: культура — це факт і тільки, який сам в собі, не ділимий, не переданий і якого передавати неможна.

Лев Толстой — дуже культурний етично. А його жінка й сини? Чому їм не передався факт культури. Пушкін геній, а син ідіот. Ваш батько крамарь, а ви поет. Ваш батько селянин, елемент з народу, а ви становий пристав. Ваш батько генерал, а ви терорист, що знищує генералів. Чи передається культура, чи є тут класова психологія?

А от ще: ваш брат Гааз, а ви — начальник охрани, ваш батько святий благодотворитель, а син — вішає за гроші людей, ваш батько кат, — а ви соціаліст. Ви соціаліст і розтліваєте малолітніх, а ваш батько неграмотний селянин і плаче над

тим, що стоптав травинку, молиться до дерева і благоговійно схиляє коліна перед золотистою пшеницею і за життя своє вас не ткнув пальцем, а ви — соціялист — б'єте по обличчі слугу.

Я бачу море цих контрастів, що хвилюється, бурхає і викидає піну ріжних ультра-культурних ідеологій, які називаються чомусь культурою.

Культура — факт, а ідеологія його — ще не культура.

Окрім того, ще-б я сказав одно: от собі людина вчиться в університеті, осіняє голову найкращими думками, думки ці самотійно живуть в її голові, за їх людина дістає гарні „балли“ (ноти), звання доктора і ще щось, і потім за усвоєння цих думок дістає посаду для діяльності. Уявіть: людина та усвоїла, без-апеляційно, на підставі глибоких студій, що Бога нема. Я колись сидючи в товаристві кажу між иншим, що Бога нема. А людина з дипломом за безбожжя хапає мене, держить в тюрмі, знущається і каже, щоб я не смів так говорити. Що це за факт? Або: людина перечитала всю російську літературу, упевнилась, що смертна кара — фе; ці думки пройшли через її свідомість, але не зробили зміни, інститут насильницької смерті не похитнувся, людина підписує присуд. Чи культурна думка передалась їй? Ні, і тисячу раз — ні. От вам художній мозок усіх інтелігентів і не інтелігентів диктує: смертна кара не повинна бути, а Жуковський, Даль і Родіонов кажуть, що без неї не можна бути.

І от, коли ви набудуєте шкіл, академій, на кожному хуторі буде виходити газета, натворите поезій, картин, романів, поем, скульптур, одягнетесь всі в „національне“ убрання, скличете свій сейм, оберете президента, гетьмана, короля, одмежуєтесь від сусід, заведете очевидно своє військо і флот, — словом, пустите в ход весь апарат для вироблення... щастя, чи будете ви культурні? Я думаю, що першим вашим кроком будуть арешти тих, що в супереч вам будуть казати: не треба короля тоді, як ви сказали, що треба короля. Ну, а потім... піде стара пісня.

В оперному театрі повісите старого священника, що організуватиме забастовку сільсько-господарських робочих, які добиватимуться елементарно-людських вимог життя: ще одну головку капусти в борщ, і прибавки на черевики жінці.

Культура передається? Да-пак, не матеріальна культура — мебель, машини, одяг, гроші і т. п., — а збільшення ціни на людське життя? Я власне про цю культуру кажу.

Ні! в тім то й річ.

Сучасна культура і будуча — що в основі мають культуру еґоїзму, не мають в собі культури. Окрім того, чи не ясно, що культура — з'явище цілком індивідуальне. І ніяке колективне творення культури не можливе. Хіба може весь колектив людскости закласти таке товариство, щоб всі члени були дійсними і активними, і вносили в повному розмірі потрібну вкладку.

Товариство покровительства людей!

Так, запожіть таке товариство, щоб я не заздрив (очевидно, формально) собакам, кішкам і коням, які мають почесний привилей бути під гуманним захистом людей (і не мають все-таки ні крихти надії на поліпшення свого становища).

Все поперед сказане, хаотично і недокладно, все таки веде до того, що дійсна культура — з'явище індивідуальне і що дійсна культура — це факт, а не філософія з приводу його, не ідеологія його.

Людина може бути культурною, але це ні крихти не змінить другої індивідуальності, не передається їй, не вміститься в атмосфері, заповненій своїм змістом. Культурний один Іван, а другий глузує з першого, і не залишить свого глузування аж поки не вмере. Не вмістить в собі другого. Кожний з їх пройде життєвий шлях своїми ногами, розмахуватиме своїми руками, думатиме своєю головою. І може лишитись культурним доки не зустрінеться з другим індивідом свого полу. А зустрінеться: хтось когось так або инакше знасилує. Або так чи инакше виявить свою культурність, яка при йому і лишиться, далі не піде.

Факт лишиться фактом, сам в собі.

Розвиток інтелектуальної і матеріальної культури може тільки пособляти або шкодити культурі індивідуальній, але не зможе злитись з нею, не зможе замінити її, не зможе посунути її, розсунути її зможе, а посунути — ні. Індивідуальність, як вона вийшла „з першої руки“ природи лишиться сама в собі, хіба розширюючись чи звужуючись, як бальон з газом од

нагрівання чи охолодження. Лишиться цілістю, обмеженою власною еластичною границею.

І через те один Лев Толстой, не залежно від механичних стосунків, навіть незалежно од фізіологічної спільности — буде голосувати проти смертної кари, не зможе мовчати, а другий Лев Толстой навпаки: зможе й мовчати і власною рукою підписати і виконати смертний присуд над людиною.

Етична культура — факт індивідуального закінчення, не ділимий, пасивний, що не переходить в колектив людський силою активною, кинетичною; лишається сам в собі потенційно, і виявляється сам в собі кинетично.

Філософія-ж культури, всі відродження, всі повстання, революції, рухи, реакції — факти матеріальної і інтелектуальної культури існують цілком незалежно від культури морально-гуманної і нічого спільного з нею не мають, ніяких надій на її колективний, історичний розвиток не подають, бо індивідуальна культура історії в громадському смислі не має, як і кожний окремий факт.

А позаяк люде живуть тісно, ближче ніж на вистріл з рушниці, то мусять наступати собі на п'яти, вступати в зносини, говорити, і розвивати страшну силу тертя і індивідуальностей, зовнішно зв'язаних, організованих чи ні, а тому не залишиться боротьба стихій: вітру з хвилею, води з водою, каміння з каменем, дерева з повітрям, азота з кислородом, огню з матерією... І з'єднається колектив людський в одну індивідуальність тоді, як загориться огнем, як світ зіллється в одну стихію бушуючого полум'я, нероздільного і єдиного, абсолютного в колективі і індивідуалізмі, як викинеться в просторінь велетенським протуберанцем, блисне і... згине.

В цей момент уперається думка про колективне щастя, волю, рівенство людей. Це єдина етика свободи, повна етика, що задовольнить жадання нашої душі про повну безвредність людини людині, про повну свободу індивідуальности і щастя без плями в громадському житті, бо до того не може бути царства, гармонії, не можна його надумати і зробити на землі, „де кожний ковток повітря є вже надсильством над диханням якої небудь істоти“.

М. Сріблянський.

2.

„Секретарь товариства для соціальних реформ Морель надрукував в лондонській газеті „Daily News“ доклад очевидця про жорстокости, які чинять бельгійці над туземцями (якої країни? А. Т.). Зо згаданого доклада найбільш заслуговують уваги слідуєчі факти. Сотні чоловіків, жінок і дітей спалено живцем. Вязано тако-ж жінок шнурами і опісля ставлено їх в ряд як ціль для вправи в стрільбі бельгійських чиновників. За найменшу провину карано туземців канчуками. За якусь дрібну провину одного з туземців повішено було за руки й за ноги, а до грудей причеплено йому тягарь в 70 фунтів. В такому положенню висів він одну ніч і два дні і вмер в страшних муках. Жінку його поховано живою. З доручення спекуляційних товариств випалюють часто цілі села нещасних туземців, а мешканців проганяють. Знасилювання звязаних жінок не сходять з денної черги; опісля жінок в кайданах кидають звірям на пожиток. Один з бельгійців зготовив собі навіть їжу з убитого туземця“ („Галичанинъ“ 1909 р. № 227). Ось одна з кривавих сторінок історії „насажденія“ європейської культури, боротьби культурної дикости з дикою культурою. Таких фактів можна б вказати безліч. З того часу, як ми (цеб-то люди європейської культури) почули себе культурними, ми не робимо ні одної гадости без того, щоб не пояснити і не виправдати її іменем культури. Во імя культури ми знищили сотні тисяч людей, яких ми зовемо дикими, бо вони не мають ні тюрем, ні лупанарів. Во імя культури європейці залили кровю Китай, Турція лютує на Балканах, Італія розстрілює арабів, Франція счинила різню в Марокко, Росія вішає персидських патріотів. В інтересах культури Англія, Америка, Японія, Германія, Росія — хижими круками в'ються над нещасним Китаєм, пильно зазирають йому в вічі — чи скоро почнеться агонія, щоб відтак кинутись і розкльовати, роздерти на часті „неохолонувший ще труп“. Всі злочинства, на які тільки здатний наш злочинний вік, все, що є потворного, огидного в нашому життю — тюрми, шибениці, лупанари, самогубства, неврастенія, голод,

розпуста, сифіліс — все це виправдується іменем культури. Культура заразом бог і демон, святиня і вертеп зла, в залежності від того, який ужиток з неї хочуть зробити. Коли „патріот“ проповідує священну війну з яким-небудь некультурним (цеб-то слабшим від нас) сусідом, тоді культура — Молох, якому не тільки треба, а навіть повинно приносити в жертву життя, волю і честь як поодиноких людей, так і цілих народів; але коли той самий „патріот“ іде в лупанар, насилує жінок, засікає до смерті селян, витягує жили з робітників, — тоді та сама культура являється в зовсім іншій ролі — власне в ролі „ісчадія ада“, „прелестниці“, яка штовхає людей на злочинство. „Інородчеські культури мусять бути знищені, до цього вимагають інтереси вищої культури“ — це з одного боку, а з другого, — „я знаю, що проституція — зло, але сучасна культура така, що без лупанара ніяк не можна обійтись“.

„Вища культура“ починає зазіхати й на нашу українську культуру.

За останній час великоросійські націоналісти всіх таборів почали виявляти незвичайну цікавість до нашої культури. При інших обставинах це могло б тільки тішити українців: нами цікавляться, на нас звертають увагу — значить і ми не остання шпичка в колесі! Але при тих відносинах, які утворились між великоросами і українцями, від цікавості наших високо-культурних сусідів у нас мороз іде по-за шкурою, бо ми добре знаємо, що коли вовк починає пильно дивитись на ягня, то це певний знак, що він хоче його ззісти. Коли П. Струве впевнено говорить, що українці не мають своєї культури і мусіли б доперва утворити її, коли б їм довелось жити самостійним національним життям, то ми знаємо, що це значить: не маєш своєї культури — повинен умерти во ім'я нашої культури. Заява Струве в перекладі на Столипінську мову знавить: „Великая, Малая и Бѣлая Россія не могутъ не составлять одного цѣлаго“, а в перекладі на мову чорносотенців — „Бий їх по морді!“ Отже цікавість, яку виявляють великоросійські націоналісти до нашої культури, „прихильність“ до нас, про яку вони говорять і в „Новомъ Времени“, і в „Кіевлянинѣ“ і в багатьох інших часописах — зовсім „особаго рода“ — чисто „культурна“. Вона якось не збуджує в нас ні вдячно-

сти, ні симпатії, а тільки почуття протесту. Коли Струве каже, що ми не маємо своєї культури, то для нас це не є ніяким доказом, що ми дійсно не маємо ніякої культури і через те мусимо зректися своєї національності: для нас це може значити тільки одно: готуймося до бою. Во ім'я своєї культури великороси хочуть нашої смерті; во ім'я своєї, української культури ми мусимо оборонятись. Але ні один полководець не кидається в бій, доки докладно не увідомить собі, якими силами він розпоряджає; так і ми повинні увідомити собі самих себе, вияснити, що ми маємо і чого у нас нема, що треба ще придбати. А позаяк основою свого національного життя ми вважаємо культуру, то перші писання, з якими нам доводиться стрінутись в процесі перевірення своїх національних цінностей, суть: що таке культура? який характер нашої культури? Ми повинні знати не тільки ймення, але й суть того бога, жертвою якого нас хочуть зробити, як рівно ж і того бога, во ім'я якого ми протестуємо.

Отже — що таке культура?

Найчастіше культурою зовуть сумму духовних і матеріальних цінностей, придбаних людством в процесі свого життя. „Культура — пише Л. Штейн — це те, що утворене фізичною або духовною працею людини і представляє для неї вартість, бо людина утворює тільки те, чому з якої небудь причини придає вартість“. Це означення культури пробували поширити чи переіначити в той спосіб, що впроваджували в нього інші моменти, які хоч і не становлять суті культури, про те без них культура неможлива, або підмінювали поняття цінности силами, що творять ці цінности, або брали під увагу момент цілі культури і її атрибути. Напр. той самий Л. Штейн на іншому місці пише: „Все, планомірно і доброцільно оброблене, досягнене, сформоване людством, ми зовемо культурою“. Тут, як бачимо, взятий під увагу момент цілі, який завше помітний в творах людського генія, але по суті це означення очевидно ні трохи не відбігає від попереднього і не йде в супереч з ним: „оброблене, досягнене, сформоване“ — це ті самі духовні і матеріальні цінности, про які Л. Штейн говорив вище. Ще на іншому місці Л. Штейн бере на увагу момент пристосовання і пише: „Точне пристосовання тих засобів, які

вживаються при досягненні цілей, з певними цілями — це най-заметніша риса високої культури". Ліпперт в своїй „Історії первостайної культури" не дає певного означення поняття культури, але з його окреслення історії культури ми можемо бачити, що саме він розумів під культурою. На його думку „історія культури є історією тієї праці, завдяки якій людство з низького і „злиденного" становища піднялось на ту височину, на якій воно знаходиться тепер". Отже виходячи з цього можна думати, що Ліпперт сутністю культури вважає не самі духовні і матеріальні цінності, а ті сили, які закладені в природі людини і розвитку яких ми завдячуємо появу того, що звичайно зовемо культурою. Приблизно того самого погляду тримається і відомий історик культури Г. Шурц, але цей останній приймає на увагу це один момент — власне, спадковість. „Культура — говорить він — це спадковість попередніх поколінь, оскільки вона втілилась в нахилах, свідомості, праці і наслідках праці кожної з живих осіб". І далі — „культура є наслідде праці попередніх поколінь, оскільки воно виявляється в інституціях, свідомості, праці і наслідках праці кожного живого покоління. Всі результати матеріальної культури являються лише зовнішнім виявом внутрішніх процесів, до яких вони відносяться так само, як вічно мінливі атоми тіл до тої живої сили, яка їх утворює і підтримує. Значить, історію культури ми можемо назвати історією людського ума". Наведу ще один погляд на культуру, яким до певної міри сполучує погляди Штейна і Шурця на цю справу. Ратцель в „Народознавстві" пише: „Сущность культуры заключается въ накопленіи множества опытовъ, затѣмъ — въ прочности сохраненія ихъ, и наконецъ — въ способности развивать и увеличивать ихъ". І в другому місці: „Сумма культурныхъ пріобрѣтеній всѣхъ ступеней и всѣхъ народовъ слагается изъ матеріальнаго и духовнаго состоянія", при чім Ратцель вважає матеріальну культуру базисом духовної.

Коли ми від поглядів учених перейдемо до поглядів загалу на справу, яка нас тепер цікавить, та побачимо, що погляд на культуру, як на суму матеріальних і духовних цінностей, являється і тут пануючим. Культура з погляду загалу — це фабрики, заводи, залізниці, телеграф, телефон, а з другого

боку — наука, мистецтво, книжки, газети, мораль, високі ідеї і т. д. Культурною людиною зовуть ту людину, яка має зовнішні ознаки культурності, цеб-то: одягається по-європейські (у всякім разі — „по панські“), має гарний будинок з гарно-умебльованими покоями, читає книжки, газети, ходить в театр і т. д., — словом культурною зовуть ту людину, яка мала змогу придбати в свою власність певні культурні цінності, і чим більше вона має тих цінностей, тим, по загальному розумінню, на вищому щаблі культури вона знаходиться. Таке ж поняття у загалу і про культуру народа. Культурний той народ, який має багато фабрик, заводів, розвинену промисловість, добрий соціальний лад, багато шкіл всіх типів, театрів, музеїв, бібліотек, книжок, газет, талановитих поетів, музиків, малярів і т. д. Очевидно цього самого погляду на культуру тримались культуртрегери всіх часів і народів: всі вони вважали культури цінністю самою в собі, думали, що сам факт володіння цими цінностями робить культурними як поодиноких особ, так і цілі народи. І через те так завзято пересаджували рослини північні — в тропічний клімат, або навпаки. Російські націоналісти з своїми русифікаторськими тенденціями не становлять винятку з загального правила: вони йдуть тим утертим шляхом, який не за їх проложено.

На перший погляд здається, що така формулювання поняття культури, яку дають і вищенаведені історики культури, і загал, цілком невинна і не має в собі нічого злочинного. Чи не однаково, як назвати певну річ? Рубрика — річ умовна; діло не в рубриках, а в самій суті річі, яку підводять під певну рубрику. І таке міркування здається цілком справедливим, однак хто так міркує відносно поняття культури, той жорстоко помиляється. Сила і значіння кожної форми — в її життєвому значінню. Коли б вищенаведена формулювання поняття культури була тільки умовною формулою, яку придумали вчені, щоб логично відокремити одні явища від других, — біологічні від соціальних, тоді дійсно можна б не придавати їй ніякого значіння: хочеться людям суму матеріяльних і духовних цінностей називати культурою — нехай собі називають! Але річ в тім, що це не лишень формула — це дійсне розуміння річі, з якого робляться консеквентні висновки, — і висновки, треба

сказати, страшні. Коли б ми мали змогу обнажити душу першого ліпшого культуртрегера-русифікатора, полонізатора чи кого хочете, і збезлічі її потягів (влечень) виділити один потяг до культуртрегерства, ми б побачили, що коли ту сумішку сліпих інстинктів і розума, свідомого і несвідомого, яка в сумі складає потяг до культуртрегерства, перевести на мову логіки, то получится такий ряд „умозаключеній“:

I. Все, що має для людини цінність — благо для неї.

Культура — сума цінностей.

Значить — вона благо.

II. Треба робити людям добро.

Культура — добро.

Значить її треба ширити.

III. Культура — цінність сама в собі; вона цінна не через те, що її приймають люди, а навпаки — люди стають цінними, наближаються до вищого типу, коли її приймають.

Піднесення типу людини є обов'язком кожного,

Значить, не треба питати людей, чи хочуть, чи не хочуть вони бути культурними: коли не хочуть — „огнем і мечем“ треба примусити їх бути культурними — словом: „Бей жидовъ, хахловъ и поляковъ!“

Логичний процес, дорогою якого людина ходить до думки про знищення чужої національної культури, в моєму зображенні може видатись грубим і карикатурним, але він правдивий. Хіба не так думають поляки, намагаючись полонізувати цілу Галичину? Хіба не такий спосіб думання у націоналістично настроєної великоросійської інтелігенції? Як ті, так і другі заявляють своїм „инородцям“: вища культура — благо; наша культура вища — значить ви мусите прийняти її. Фактів до ілюстрації такого способу розв'язання національного питання маємо аж забагато. Не вважається за сором во ім'я культури рабувати нижчу, і через те люди отверто, нахабно, цинічно говорять про знищення націй; полишаючи силу друкованих документів, в яких вільно розбиратись кожному, хто хоче.

Чисто об'єктивне розуміння культури, признание її цінністю самою в собі являється основою „насадження“ культури, оправданнем політики нищення слабших націй, джерелом,

з якого текли і течуть ріки крові. Італійська культура має абсолютну цінність! — значить розстрілюй арабів, які їздять на верблюдах, а не по залізниці; європейська культура — найвища культура! — значить треба Китаю випустити з жил азіатську кров.

Як бачимо, трактування культури як об'єктивної цінності не таке вже невинне, як то могло б видатись на перший погляд. Коли візьмемо під увагу ті жертви, які на протязі історії впали, як плід об'єктивного розуміння культури, то думаю, що я не перебільшу, назвавши таке розуміння злочинним. Об'єктивна формула культури невинна тільки в устах етнографів, а в житті за нею ховається страшний зміст. Для історії байдуже, як хто дивиться на культуру, але для життя не байдуже: життя валить перед вами гори трупів людей, замордованих во ім'я культури, і цим змушує нас замислитись над об'єктивною цінністю поняття про культуру, як об'єктивну цінність.

Формула: „культура — сума духовних і матеріальних цінностей“ — не вистарчаюча навіть для етнографів. Етнографи встановили поділ людства на дві категорії: культурних і диких. Як на підставі нашої формули культури відрізнити культурних людей від некультурних? Культурні люди — ті, що мають культурні цінності. До культурних цінностей належать в першу чергу мова, звичаї, форми соціального життя. Людей, які не мали б цих елементарних річей, історія не знає; ми навіть уявити собі не можемо людини, яка не знала б мови: раз не знає — значить вона малпа, а не людина. Людина не може мислити без мови, а позаяк мова вважається культурним здобутком, ми можемо тоді сказати, що людині не можна мислити без культури. Але що ж тоді робити з австралійцями, огнеземельцями і т. д. Коли і їх рахувати культурними, тоді поняття культури розпливається в повітрі, тоді вираз „культурна людина“ буде значити тільки, що „дерево є дерево“. Це з одного боку. А з другого — між австралійцем і європейцем є дійсно різниця в культурі, але як означити її, виходячи з поняття культури, як сумми цінностей. Де-які вчені (напр. Ратцель), зістаючись при старій формулюванні культури, зробили консеквентний висновок з неї, що диких людей, цеб-то

людей без ніякої культури, зовсім нема. Між так зван. дикими людьми і так зван. культурними існує різниця тільки в степені культури. Дуже добре, але поділу культури на степені не можна логично вивести з поняття культури, як сумми цінностей. Вища ступень культури значить не тільки збільшення кількості культурних здобутків, але й переміну на ліпше якості самої культури. Розрізняючи культуру по якості, ми тим самим визнаємо культуру об'єктивною цінністю, а це йде цілком в супереч з поняттям про культуру, як цінність саму в собі.

Об'єктивне поняття культури в житті являється ще більш незадовольняючим, ніж в науці, і через те ухилення від нього тут частіше трапляються, ніж в науці. Культура має для загалу значіння об'єктивної цінності, цінності для всіх тільки тоді, коли треба зробити якусь націю вихрестом в національній розумінні, але й тут виявляється брак логичної послідовності в поглядах загалу на справу культури. З одного боку певна культура — об'єктивна цінність, з другого — вона вища культура, цеб-то — підлягає оцінці, цеб-то — має суб'єктивне значіння. Ту ж суперечність в поглядах загал виявляє і тоді, коли оцінює вчинки поодиноких особ, як культурні чи некультурні. Коли культура — сума цінностей, придбаних людством протягом історії, тоді, як що не брати до уваги, невеликого числа звірячих інстинктів (значно модифікованих), людина наскрізь культурна, бо все, що вона має і чим користується — придбане нею або її попередниками як культурний здобуток. Тоді театр — культурний здобуток, але лупанар — те ж культура. Церков — культура — і шинок культура; Пушкін культура — і Барков культура. Тоді все зло соціального життя — культура, хоч би через одно те, що воно соціальне, бо соціальність — культура. Тоді ми не можемо кликати такі явища, як „рижські застѣнки“, „карательныя експедиції“, смертні кари, війна і т. д. некультурними, проявом найбільшої дикости. В рижських „музеях“ катували культурних людей, катами були культурні люде, катували культурними знаряддями і во імя культури — що ж може бути некультурним в тих кривавих оргіях, які счинились в рижських музеях і картину яких в головних рисах представило слідство, зроблене членами Думи?

Однак ми не хочемо погодитись з тим, що це явище чисто культурне і кличемо впорядчиків рижських оргій звірями, канібалами. Через що? Через те, що наша моральна природа протестує проти кривавого оргіазму „укротителів революції“, хоч би він був виплідом найвищої культури. А це значить, що в понятті культури мусить бути внесений етичний момент. Повинна бути етіка культури, а не тільки етичне відношення до культури. Поняття етики і культури рівнозначні.

Очевидно, що культура, коли її мислити як сумму культурних здобутків, не може бути етичною чи неетичною. Культура, при такому розумінні її, мислиться окремо від людини, як щось, що знаходиться по-за людиною і що людина може брати чи не брати — в залежності від власної хиті — цеб-то культура мислиться як річ, а річі не можуть бути етичними чи неетичними, тільки корисними, шкідливими чи байдужими. Визнаючи етичність культури, ми тим самим визнаємо її суб'єктивною цінністю, а не об'єктивною. Культура, як об'єктивна цінність — абстракція; дійсної культури не можна мислити окремо від людини. Культура — це сама людина як особа, як індивідуальність.

Зробимо тепер де-які висновки.

Перш над усе відношення між духовними і матеріальними цінностями. Можуть сказати: коли культура — суб'єктивна цінність, тоді фабрики, машини, залізниці, твори мистецтва — словом, все, що досі звичайно звалось матеріальною культурою, — не культура. Цілком справедливо: матеріальна культура не є культура, як полотно і фарби — не малюнок, цегла і цемент — не будинок. В наш час не раз можете стрінути людей, які вийшли з нижчих соціальних верств, служили прикажчиками, лакеями і т. д., а потім призбиравали гроші, пустили їх в оборот, на гроші наживали гроші і з рештою поробились міліонерами, мають розкішні будинки, уряджені по всім правилам найновішої техніки, користуються всіма так званими „благами культури“ — і все таки ми не кличемо їх культурними. Люде, які засудили до смертної кари Феррера те-ж користались всіма і духовними, і матеріальними здобутками культури — і все таки ми не можемо назвати їх культурними.

Вони, засудивши до смерти Феррера, зробили неетичний вчинок — значить вони з погляду етики — злочинці — цеб-то люде антикультурні.

Зло не може бути етичним — значить воно не може бути культурним. Балачки про позитивні і негативні боки культури — одно непорозумінне (з мого погляду, очевидно). Проституція — не культура, і війна — не культура, і витончені способи катування та смертної кари — не культура. Чому? Бо вони не етичні, як зло не може бути етичним, так культура не може бути злом. Культура є абсолютне добро. Не визнаю культурою тієї „культури“, яка будує поруч з церквою — острог і ставляє шибениці: для мене це не культура.

Отже ще раз: не всі „культурні“ (з погляду етнографів) здобутки є дійсно культурні, і не кожна людина, яка користується цими здобутками, є дійсно культурна. Культура не в механичнім прийнятті певних цінностей, а в органічнім: треба всмоктати в себе певну цінність так, щоб вона творила одно ціле з живою істотою, щоб її не можна було мислити без живої людини — тільки тоді цінність стає дійсною цінністю. Ні ідеї, ні твори мистецтва, ніякий витвір людського духа самі по собі не суть цінности і через те в суммі не творять культури. Вони цінні тільки через те, що служать „нарицательним“ йменням для імен власних, і цінні тільки для своїх носителів. От через що культура предків, культура минулих віків не є культурою у властивім того слова значінню. Вона була культурою в свій час, коли мала для когось цінність, але для нас вона не має цінности, значить вона не культура. Те-ж саме можна сказати і відносно всіх культур, які накидаються з-гори будь-то самотнім особам, будь-то цілим націям. Польська культура є культурою для поляків, але для українців вона не культура, і через те ніяке культуртрегерство з боку поляків не може бути оправданим. Нести комусь „світло своєї культури“ — логичний абсурд, а виправдувати це тим, що „наша культура вища“ — ще більший абсурд. Для мене вищою культурою може бути тільки моя культура, піднята до вищого щабля розвитку. Вища культура це те, чого я не маю, але хотів би мати. Для данної нації вищою культурою може бути тільки здійснення її національних ідеалів, а не ідеалів, наки-

нених з-гори. Культура чужинців для мене не культура; які ж можуть бути для мене розмови про „вищість“ їхньої культури? Нехай Готтентоти чи Кафрі як хочуть думають про свою культуру, але я не визнаю її не то що вищою, а навіть просто культурою. Аргумент: „наша культура вища і через те ви мусите прийняти її“ — для мене немає ніякої стійности.

Так само не має в моїх очах стійности і ще одно твердження яке часто доводиться вислухувати поневоленням націям: „ви не маєте своєї культури“. Націй без культури нема і бути не може. Нація існує, живе — значить має і культуру, бо життя — процес творення цінностей, цеб-то культури.

Беручи поняття культури, як етичної цінности, я розрізняю в йому два моменти: момент творення цінностей і момент користування цими цінностями. Творення цінностей, як і користування ними, з формального погляду може бути тільки індивідуальним, але фактично воно буває як індивідуальним, так і колективним. В творенні де-яких культурних цінностей — як напр. мови, звичаїв — колектив приймає остільки замітну участь, що їх не можна назвати строго індивідуальними; сама присутність колектива часто викликає в мізках поодиноких людей такі ідеї, які не могли б ні зародитись, ні розвинутись без допомоги колектива. Культурні цінности, утворені за допомогою колектива, умовно можна назвати колективними, а культуру, яка складається з таких цінностей, — колективною. Так само і по способу ужитку де-які культурні цінности можна назвати колективними, хоч по своєму походженню вони індивідуальні. Напр. — релігійні ідеї. Ідеї християнства утворені і кинені в світ однією особою, але християнство — цінність колективна.

Початкові культури, як і культура наших селян — колективні. Вони складались з таких цінностей, які мали цінність для всіх членів певної громади, — з цінностей, про які ніхто не міг сказати: „вони мої“, а тільки: „наші“. Колективна культура — дійсна національна культура.

Характерною прикметою всіх колективних культур є незвичайна пасивність їх. Пригадаймо хоч би те, як протягом

цілих століть приймали люде науку Христову: без ніякої критики, без найменшої спроби надати загально-признаним релігійним цінностям індивідуальний характер. Маємо вражіння, що в колективних культурах цінности автономні; здається, що вони живуть цілі століття цілком самостійним життям, а люде служать тільки в ролі скриньок, в яких заховуються ці цінности незмінними, незопсованими й не поліпшеними, здається, словом, що не люде розпоряжаються цінностями, а цінности — людьми, не люде творять цінности, а цінности — люде.

Перший удар колективній культурі — а значить і національній — зробив розвиток індивідуалізму. Тепер, коли зріст індивідуалізму дійшов майже до апогея, навіть ті цінности, які раніш були колективними, стали індивідуальними. Напр. релігія. Тепер уже стало аксіомою, що „релігія — справа приватна“; інакше кажучи — релігія стала цінністю індивідуальною. Те ж саме з етикою, з мистецтвом і іншими цінностями. Люде інакше стали приймати річі. Замість „ми хочемо“, „ми думаємо“, „ми відчуваємо“ — прийшло „я хочу“, „я думаю“, „я відчуваю“; на зміну царства колективної культури прийшло царство культури індивідуальної, „інтелігентської“. Тепер ніяка інша культура неможлива, крім індивідуальної; національним культурам прийшов кінець. Сучасну інтелігентську культуру хіба умовно можна назвати національною, бо вона ніколи не може стати культурою мас. Скільки б не називали Пушкіна національним поетом, але Пушкін, як культурна цінність, не може стати цінністю національною, цеб-то колективною, такою, як напр. народня пісня. Тут я ще раз згадаю наших сусідів-культурників. Вони нашу національну культуру хочуть замінити своєю інтелігентською; але інтелігентська культура по самій своїй суті не може бути культурою мас і прищепити її не можна. З національної культури може витворитись індивідуальна, але з індивідуальної колективна — ні. Від індивідуальної культури може бути тільки одна дорога — вперед, до культури індивідуально-колективної, а назад — нема дороги.

А. Товначевський.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА АРТИСТИЧНА ВИСТАВКА.

Творящіе прекрасное творять
вѣчное!

С. Мановскій.

Певний рівень культури для кожної нації має величезне значіння. Він перш на все єсть той показчик духовних сил народу і ним користуємось ми для того, аби уявити собі всі ті вікові скарби, що народ здобуває в безупинному льоті життя. Він однаково потрібен для чужинця, котрий цікавиться даним народом, а ще більше кожному громадянину тої нації, річ про котру б знялася. Знаючи рівень своєї культури, кожна нація може мріяти про будучий її поступ і дальші шляхи, а від того розвою залежить і життя нації. Всім відомо що навіть від певного рівня її залежить і право громадянства нації.

За самого чуткого, самого найкращого показчика культури треба рахувати мистецтво. Воно зо всіма своїми галузями узялає з себе той чутливий барометр, що підносить народи на незміряну височінь, а також підкреслює тимчасовий занепад і навіть руїну. Крім літератури, музики, театру в розвитку національної культури малярська штука, архітектура і різбярство займає далеко не останнє місце. Нам відомо, що в деяких краях малярство вело перед і робило великий вплив на інші галузі мистецтва. Так в шестидесятих роках у Франції з'явилась нова течія в мальовництві „Імпресіонізм“ і лиш згодом вона одбилася в літературі, в музиці та інше. Ця течія пройшла як стихія і лишила по собі глибокий слід. Вона розкрила очі малярству і майже вперше підійшла до туману, до сонечного світла з наукового боку. З того часу повстали нові форми, нові принципи. Музейні тони фарб, наче припорошені пилком, змінилися свіжими, яскравими і кожна точка на полотнищі засяла саморідно. Імпресіонізм вніс свіжий струмок в мистецтво і, відновивши його, прокладає, дальші шляхи будучого розвою не тільки в мальовництві, а взагалі мистецтва.

Малярство належить до тонкої артистичної штуки і дуже уважно прислухається до життя і творить з ним його будучність, а в минувшині воно зазначило наші національні риси, нашу індивідуальність і разом уявляє з себе великий духовний скарб надбаний віками. І через те легковажити мальовництвом ні в якому разі не можна, бо це не єсть забавка і не розкіш, а здобутки культури, на котрих будується життя нації.

Український народ вже давно вславився своєю артистичною вдачею і його національне мистецтво не таке вже бідне, як це де кому здається. Він має свою досить значну літературу, кому не відома його прекрасна пісня, єсть свій театр і з мальовництвом стоїть справа зовсім вже не безнадійно. Хоча, правду кажучи, за його наче забулися і мов би занехаяли придбане в минувшині. А між иншим воно розвивається, починаючи з стародавніх книжок Святого Письма з оригінальними заставками і образами святих до останніх часів, вироблюючи свій національний кольорит. Досить придивитись до тих нечислених малюнків, що збереглись по старих церквах, в музеях та до історичних портретів і порівняти з фарбами де-яких сучасних артистів малярів, то знайдемо багато генетичного зв'язку. Особливо, коли взяти на увагу чудовий підбір фарб в старих килимах. Ці ніжні тони різних комбінацій фарб в орнаментах служитимуть і на далі бездонним джерелом для вивчення національного кольориту, утвореного народною умілістю.

Колись наш народ утворив дуже багато цікавого для нас, та на великий жаль ми мало знаємо свою різноманітну та багату спадщину. А незнаючи своєї спадщини, ми мало знаємо самих себе.

Розуміючи велику вагу пізнання самого себе, молодий український рух наче б то підраховує здобутки своїх батьків і сучасности. За останні часи українське мистецтво зростає дуже швидко і коли тепер не зібрати до купи все придбане до сього часу, хоча б тимчасово для того, щоб уявити собі що ми маємо і потім мати спромогу слідкувати за далшим його розвитком, а то згодом буде зовсім неможливо з'ясувати впевні свої скарби. І тепер ось валяються портрети історичних особ дець по шинках і там без сліду гинуть. А від того загалом мистецтво страчує свій повний вигляд.

Про потребу систематичних українських артистичних виставок був знятий голос ще в 1909 році і тоді ніби заходились одчинити її, але через якісь перешкоди думки ці не здійснились. До сього ж часу були виставки окремих художників. Так, виступив перед нами дуже цікавий і оригінальний артист-маляр Іван Северин; потім була посмертна ювілейна виставка творів Т. Г. Шевченка. А ще року 1903 у Полтаві відбулася виставка під час відкриття пам'ятника І. Котляревському, та ця виставка була не загально українська і не так повно представлена, як остання у Києві, що оце нещодавно зачинилася. Сильніше і краще ніж у Полтаві представлено українське малярство було на виставці у Львові року 1905. І ось лиш в перших числах грудня року 1911 одчинилась загально українська артистична виставка у Києві, в якій взяло участь коло 50 артистів з кількістю щось до 400 творів.

Крім малярства виставлені експонати різьбярства, архітектурних ескізів, проектів та інше. На жаль треба зазначити, що і ця виставка далеко не повно репрезентує нашу штуку останніх часів. В ній не беруть участі де-які цікаві артисти, що більше других знайомі з штуркою Західної Європи і на їхніх працях відбився вплив нових течій малярства, а багато хоч і прислали свої твори на виставку то тільки ніби для людського ока, аби зазначити свій зв'язок з українством. Стає сумно, коли доводиться завжди констатувати одні й ті ж прегіркі факти. Всім відомі артисти своїми великими працями, виставляють на першій загально українській артистичній виставці тільки дрібязок, те, що десь там довго лежало заповишене і навіть забуте. Де ж праці останніх років? Де більші полотна, хоч і давніші, але кращі і сильніші виставлених? Тут д-ї С. Васильківський, Ф. Красицький, І. Труш, В. Кричевський виставили мініатюрні етюдники, або зразки орнаменту. За ними йдуть Іжакевич, Ждаха та інші, що замість картин теж виставили на показ одні фотографії з „Ниви“, або всім відомі вже і широко розповсюджені ілюстрації листовних карток. До них прилучається й землячок М. Орлов, хоч цікавий і своєрідний артист, але про це згадаємо далі, а зараз, так би сказати, про загальний вигляд виставки. Д-ї Орлов виставив одночасно в тому ж таки граді Києві на 3-й передвижній виставці київлян

куди кращі картини ніж на українській. Все це пахне патріотичною благородністю. Коли до неї привикли і навіть зріднилися відомі й заслужені землячки, то молодшим того робити не варто було б. Свого обличчя соромитись нема чого. Коли ми себе будемо соромитись, то щож тоді нарікати, що нас не знають, нами не цікавляться, не визнають. Ще довго не визнаватимуть, коли і далі такі приклади прийдеться наводити.

Загалом же виставка досить цікава і не можна сказати, щоб була вона дуже одноманітна. Навпаки, тут помічається скільки напрямів, різна техніка і різноманітність сюжетів. Що до загального тону фарб, то ясно помітна спільність у авторів. Наскрізь проходить тихий смуток і яскраві тони меланхолійної природи України. Це дуже важно. На тому ґрунті може широко і з великим успіхом розвиватись далі малярська штука, маючи в основі своєрідний національний кольорит. Рахуючи цю виставку за спробу згуртувати своїх артистів, щоб на далі упоряджувати систематично що року такі вистави — треба все таки вважати досить вдалою і єсть надія, що друга виставка буде мати далеко кращий артистичний вигляд, а що до матеріального боку, то і ця показала несподіваний успіх.

Тепер хоч коротенько дозволю собі спинитись на окремих артистах-малярах.

Ця виставка представлена від доби академізму до наших днів. Самий найстарший єсть Порфирій Мартинович. Всі його рисунки заковані в тісні умови академізму і рабські передають натуру без душі самого творця. Досить числена кількість номерів його праць нічого не говорять нам, крім того хіба, що ми мали змогу побачити тогочасні етнографічні типи старанно занотовані ним на полотно, чи на папір. Крім цих типів єсть ще ілюстрації до Енеїди Котляревського і кілька невеличких етюдів. Все це страшенно одноманітне, сіре, давно одживше свій вік. Хіба що на одному можна спинитись, то на прекрасній вправі в рисункові. Тепер же нові принципи малярства виголосили такий погляд, що власне в природі для художника немає форм, а лиш тільки гра фарб під освітленням сонця і рефлексів сусідніх кольорів. Фарби творять узори гармонійних сполучень і вироблюють свої лінії незалежно від ліній натури.

Як син свого часу, він дав невеличку крихту великого надбання його.

Д-ій С. Васильківський та В. Кричевський виставили свої дрібніші праці і де-що з орнаментацій в будівництві. Почувається якась образа за такі відносини до рідного мистецтва. В яким не вигіднім для себе стані виглядає тепер д-ій Кричевський в порівнанні з торішньою виставкою київлян, в якій він приймав участь своїми творами. Там було чимало такого, що звертало на себе увагу, а тут... двох вершкові етюди та дві мало не сажневі акварелі зроблені на спіх.

Не можна спинитись і на П. Холодному. Не відпочиває тут око і він не хвилює нас ні фарбами, ні сміливістю думки, ні технікою. Дуже все монотонне без яскравості і свіжості. Краще від інших картина „Івасик“.

Так само слабо представлений І. Бурячок. В цього артиста своєрідні тони фарб. Немає дуже різких, яскравих переливів, але єсть якась сумливість в них. Зразу помітно більший вибір тем, але ремісниче виконання їх.

Дивлячись на ті невеликі етюди, що виставив Ф. Красицький, жалкуєш, що артист не подбав про щось інше, бо його праці були й цікаві.

І. Шульга сліпо копірує природу і фарби його не живущі, навіть тепер вже наче вицвіли. Крім того треба зауважити крайню недбалість до своїх праць. Наприклад, картини д. Шульги всі як не є без рам. Це перш на все не вигідно для самого твору автора, а потім це навіть ніяково виставляти малюнки прибиті до грубо обтесаної дошки. Осмілюсь зрівняти з зовсім ще молодим артистом д. Судоморою, що ледво перебивається, як то кажуть з хліба на воду, а і то він, як дійсний артист не осмілився виставити своїх праць без рам. Хай дешевенькі, простенькі, але гарненькі. Він душою відчуває цю потребу, а іншим це здається дурницею. В мистецтві кожна дурниця має велике значіння і з нею треба рахуватись, бо одно друге доповняє і надає силу виразу.

Чим ближче ми підходимо до сучасности, тим більше здивуємо цікавого. Перед нами розгортається панорама зовсім інших фарб, іншої техніки і навіть наукових спостережень природних явищ. Тут вперше помічаємо студію над соняшним

світлом, його гра на людських обличчах нас заставляє звернути на себе увагу. Крім реальної передачі видимого, артисти вже творять всею щирістю своєї душі. Все, що вони бачать, перепускають через призму власного темпераменту й душі. До цієї категорії, належать такі артисти як М. Жук, М. Орлов, Олена Кульчицька й О. Судомора.

Д-й М. Жук виставив цілий ряд портретів і декоративних пано. В його творах бризкає переливами море ясних, свіжих, красивих фарб. Портрети М. Коцюбінського, батька автора, І. Шрага та автопортрет на нашу думку кращі за інші по глибшому психологічному виконанню. Не злі й інші його праці. Скільки розмаху, сміливості в декоративному пано! Гама фарб чарує глядача і головне, що немає темних заповишених тонів, а навпаки скрізь свіжість і якась сочність. Автопортрет і інші виконані з символістичною задумою. Д-й Жук чи не один виступив з символістикою і взагалі, видно виставив всі кращі свої роботи. Він дійсний поет фарб і йому по праву належить перше місце на цій виставці.

Олена Кульчицька, як малярка теж дуже цікава і головне в неї гарна вибрація світла. Її „Песімізм“ дуже гарна картина. Скільки задуми в обличчі хлопчика! Радимо спробувати виконати щось більше і не обмежуватись невеличкими етюдами. Сил в неї, судячи по композиціях цих картин, вистачить на більш поважну працю.

О. Судомора теж неподібний до інших. Він саморідний по замислах сюжетів та оригінальний в техніці. Його картині пройняті тихою задумою і ніжні тони фарб наспівують якийсь смуток. Через його картини світиться благородна душа поета і пензлем він виливає чулість її трохи одноманітними фарбами, але ніжними і прекрасними в самих простих комбінаціях. Сьогорічні виставлені праці свідчать за поступ і він безумовно прокладе собі шлях до ширшого обрія мистецтва.

М. Орлов цікавий і оригінальний художник. Його фарби свіжі, яскраві. Варто б було йому не надуживати улюбленими фарбами.

До новаторів, що шукають інших шляхів в мистецтві, аби оновити його свіжими струмочками фарб треба зазначити ще С. Маниловську-Левицьку та В. Масленикова, на жаль

вони виставили одну-дві річі і по цьому неможливо дати певний присуд.

З помітним зростом малярства, розвивається й будівництво, котре у нас зовсім вже забуте й занехаяне, лиш zostалися старі церкви та де-кілька будинків з ознаками українського стилю. Будинок Полтавського Губернського Земства зробив помітний рух в національному будівництві і тепер архітектори розробляють національний стиль, наслідком чого було на виставці кілька цікавих проектів та ескізів.

Різбярство представлено було дуже слабо. Найкращі роботи пані Л. Трипольської, але й ті слабкі по задумі. Годі копіювати, більше творчости.

Загалом помітна живучість і великий розвиток малярства та інших галузів прикладної штуки. Тільки мало творців, котрих веде свідомість до прекрасного в штуці, без чого штука мертва. В мистецтві прекрасне займає першорядне місце, а краса його невмируща. Наше молоде мистецтво повинно на той бік звернути як найбільшу увагу. В творчих проявах наших артистів полягає будучий розвиток мистецтва. І чим більше буде досконалою, безумовно прекрасною, тим більше залогів на живучість його в будучих поколіннях. Прикладів, здається, не треба, про це як найкраще говорить нам історія інших народів з їхнім мистецтвом. І артисти, творячи прекрасне — творять вічне!

Ол. Авратинський.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Степан Руданський. *Твори*, т. I. В-во „Дністер“. Кам.-Под., 1911 р. Ціна 40 коп.

Перший томик творів Ст. Руданського складається з чотирох відділів: лірики, співомовок, байок та поем з баладами. Цей томик, а власне відділ співомовок і є той немирущий пам'ятник, який утворив поет собі в пам'яті людській. Я кажу так, бо Степана Руданського знають не як лірика, не як доброго перекладача „Слово о Полку Ігоревім“, а як незрівняного анекдотиста народнього. Його співомовки (народні анекдоти) стали відомими всім і кожному українцеві. Вони, взяті автором з багатого народнього джерела дотепу і розуму, перетворені ним в чисті, красиві і стильні літературні співомовки, — повернулись знову до вживання загалу. Їх всі люблять і всі пишуться ними, як найкращими річами народнього українського юмору. І можна з певністю сказати, що швидче знають їх, ніж того бідолашного поета, який так красиво їх конструював...

Відділ лірики значно бідніший по кількості і якості. Хоч такі річі, як „До дуба“, „Гей, бики!“, „Наука“ — по красоті, по простоті та широті їх стали класичними річами...

Байок всього п'ять. І всі вони дорогі і цікаві тому нам, що байки Ст. Руданського, а не самі по собі. Друга річ його переспіви: „Віщий Олег“ та „Ігор Сіверський“ — є найкращими, які до сеї пори маємо.

Книжка видана стереотипом по виданню „Вік“. Коли це видання можна рахувати академічним виданням творів Руданського, то шкода, що в-во „Дністер“ не поклопоталось про більш докладну і серйозну біографічно-критичну замітку до свого видання. Заміточка д-ря О. Лотоцького така, що не дає ніяких відомостей про автора: ні біографічних, ні критичних. Що це за „гадаю“ про поета, про письменника, який став історією? Історія знає йому певне місце і ціну в літературі українській, а д. автор замітки й досі „гадає“.

В-во „Дністер“ зробило вчасну і добру прислугу україн. громадянству. Ціна книжки не комерційна і приступна й для бідного.

П. Оль.

Ганна Барвінок. *Майорівна*. Опов. В-во „Будучина“ № 1, Київ-Чернівці, 1911 р., стор. 43. Ціна 35 коп.

„Майорівну“ видано з нагоди ювілею авторки, що відбувся торік, коли офіційно відбулось свято 50-ліття літературної діяльності авторки, тепер вже небіжчиці. У вступній статті М. Венгжин цитатами з листів авторки подає побіжну її характеристику в останніх літах її життя. З довгого листа Г. Барвінок (п. з. „Невимовний жаль“) до її брата Олімпія Білозерського дивиться сумний образ авторки, в її старечих літах, в передсмертних жалях і великій жіночій тузі, що оповила серце старої самотної жінки. Глибокий ліризм, властивий Г. Барвінок, ллється чистою рікою повною не аби-якої краси любови. Встає перед нами чудовий образ української широї чесною жінки, що всі браки освіти і т. п. надолужує з лихвою своїм ліризмом і незвичайною любов'ю. Колись поема життя Кулішів, Кулішихин культ Пантелеймона Куліша зробляться легендою незвичайного подружжя.

Оповідання „Майорівна“ вийшло з-під руки Г. Барвінок в останні роки її життя (вмерла 83 р. життя) і не дивниця, що воно має прикмети старечого твору: пошматованого в концепції, логично не виведеного з зарисів, слабого в ліриці. Оповідання загальом слабе, хоч кой-де прорива-

ються гарні слова і думки, але це все дуже мало нагадує колишню Г. Барвінок, значного поета нашого побуту і знавця жіночої української душі. Прихильники гарної української мови читатимуть все-таки і „Майорівну“ не без задоволення.

М. С.

Арабські казки. Перекл. О. Олесь. В-во „Лан“. № 9. Київ, 1911, стор. 74. Ціна 25 коп.

Сторона чудес — Аравія, колись, де викохалась перша квітка культури-родоначальниці і нашої європейської культури була і стороною, де зродилась і розквітла найяскравіша поезія Сходу. І до цієї пори арабські казки є найбільш чудесними і найбільше цікавими. Ні одні твори цього роду не можуть зрівнятися по силі замислу, по багатству фабули, по барвистості мови, по цікавості свого розвою. Багатство фактів, вимислу і дивна форма робить їх і до цієї пори найкращою лектурою для дітей. Вони мало не одні задовольняють незглібну потребу дитячої фантазії... Багато, ціле море є байок, казок і оповідань, але „арабські казки“ завжди стоять на першому місці і до цієї пори не нашлось другої Шехерезади, котра б оповідала краще і більш цікаво...

В перекладі д. Олесь казки виглядають прекрасно. Гарною, колоритною мовою переказав він відомі казки: „Рибалка і заворожене царство“ та „Подорожі Сіндбада-Морехода“.

Багато гірш виконав своє завдання ілюстратор — д. Ів. Бурячок. Безграмотна, нездала робота. Хто сказав д. Бурячкові, що він може щось ілюстровати? Це велика помилка, як його так і видавців чудесних казок. Не псуєте, панове, тих картин фантазії дитячої, котрі є багато кращими од ляпанини п. художника.

П. Оль.

Томпсон і Ланг. 1. *Рогань*, 2. *Червоний комірець*, 3. *Орел* — *Піднебесні Крила*. Оповідання з малюнками. Переклав Ю. Будяк. В-во „Лан“. № 12. Київ, 1911 р., стор. 67. Ціна 25 коп.

З великим вдоволенням читаєш цю маленьку і так багату, що до змісту, книжку. Шкода, що так мало у нас подібної лектури для дітей.

На 67-ох сторінках книжки дуже цікаво, займаючо і поучаючо описано життя гірського барана (Рогань), куріпки (Червоний комірець) і орла (Орел — Піднебесні Крила).

Ви читаєте отсі оповідання і не можете спокійно дочитати до кінця... Вас хвилюють, зворушують отсі чудові, захоплюючі історії цих цікавих звірят. Але ви дочитуете і вже... кінець і жалкуєте, що так мало тих чудесних оповідань.

Переказувати зміст не треба — нехай сам читач прочитає, а не пожаліє. Переклад зроблений Юр. Будяком дуже гарний. Видко, що перекладчик хотів передати як найкраще і підбирав ніжні і м'які слова і обороти української мови.

Надіємось, що батьки не пошкодують коли придбають цю книжку для своїх дітей.

Русин.

Микола Залізняк. *Оповідання з історії української землі*. В-во Т-ва „Просвіта“ у Львові. 1911 р. Ціна 50 сот.

Простою, гарною мовою, крок за кроком, без перестрибування з факту на факт, а послідовно і спокійно автор оповідає цікаве минуле нашої землі. За ким переказав він нам це давнє минуле не признався автор, але переказав добре таку корисну та потрібну історію. Вся книжечка в 72 сторінки малої вісімки складається з трьох частин: I—Українська земля два тисяч чотириста літ тому назад. II—Теперішня українська земля коло двох тисяч літ назад. III—Наша земля півтора тисячі літ тому. Це як раз самий темний період життя нашої землі. Це доба „великого мандрування народів“, постійна зміна тут мешканців, кожний час

новий пан тут. Історія цієї доби перестала бути невідомою і не ясною для науки, але радіємо, що буде вона відома і ясна вже і народові, бо такі популярні виклади безперечно спричиняться тому. Автор, як помітно, сторонник демократизму і тому широко підкреслив моменти панування цього начала, показавши всю користь його... Книжка найкраща для популярного читання. Читається легко і з неослабним інтересом од початку до кінця... Сподіваємось другої частини. Н—ній.

П. Понятенко. *Культура, національність та асиміляція в їх взаємних стосунках*. В-во „Зоря“, № 12, стор. 68. Ціна 20 коп.

Не знаю, чи можна уявити собі більш глупе становище, як становище рецензента українських науково-публіцистичних творів. Виходить нова книжка; присилають її рецензентові; рецензент мусить щось писати про неї, але що? Подасть ім'я автора, титул книжки, назву видавництва, кількість сторінок та ціну, зазначить, що книжка вийшла дуже вчасно, буде корисною для громадянства, написана так популярно, що її зрозуміє і „дурень, що сливи стереже“, — а далі? Далі хоч сядь та й плач. Немає за що ні хвалити, ні гудити автора, не можна сперечатись з ним, не можна навіть переказувати змісту його книжки. Автор про щось говорить — і говорить розумно, спокійно, об'єктивно, з такою певністю, як неначе він переказує давно всім відомі річі, і про те, прочитавши його книжку, питаєш себе: „про що пак я читав?“ Є зміст, але він через щось видається давно знайомим; є думки, але вони через щось не видаються цікавими; є правда в словах автора, але ця правда нікому не потрібна. Правда Савенків нікого не лишає байдужим, а правда більшості наших публіцистів — навпаки — нікого не зворушує. Через що? Бо Савенко сам пише свої статті і сам відповідає за них, а ми боїмось відповідальності і ховаємось за великі ймення; ми занадто розумні, і через це наші науково-публіцистичні праці спокійні, „об'єктивні“ і... нудні...

Книжка д. Понятенка, при безперечній цікавості теми, порушеної автором, має в собі всі „національні“ прикмети творчості українських „мислителів на суспільні теми“: питання, зачеплене в ній, — злободенне, мова — популярна, думки — цитати з відомих авторів, виклад — спокійний, трактування предмету — незвичайно „об'єктивне“, — а все вкупі — передовиця з „Ради“, цеб-то щось обурююче і образуюче. Немає нерву, думки живої, є тільки „здоровий розум“ — так багато розуму, що хочеться сказати авторові: добродію, будьте милосердні і до читачів, і до рецензентів: скажіть хоч одну свою думку, щоб вони мали що про вас сказати, а не про Шпрінгера, Бауера і т. д.; нехай ця думка буде хибною, смішною, аби вона була зогріта теплом вашої душі, а не сфабрикована машинним способом; нехай вона буде не новою, навіть утертою, аби видно було, що за цю думку ви відповідаєте, а не хто інший. Оригінальність думки — важна річ, але не обов'язкова, для того, щоб бути путящим письменником. Толстой ціле життя розвивав не-оригінальні думки, про те його читав і читає увесь культурний світ і статті Струве по національному питанню не виблискують оригінальністю думок, про те вони читаються з цікавістю. Не оригінальних думок, а своїх думок вимагаю я від українських письменників-публіцистів. Коли вони в своїх творах будуть виясняти себе, а не Марксів, Бауерів і т. д., коли вони будуть думати так, як думали великі люди, а не тільки переказувати їхні думки, тоді їх твори можна буде оцінювати з погляду внутрішньої цінності самих творців, а не з погляду їхнього значіння „для широких кол громадянства“, тоді спокій і об'єктивність перестануть бути обов'язковими прикметами нашої науково-публіцистичної літератури.

А. Товкачевський.

14984/ ки

UKMA Library * Book

0482011

Кол Бр

20.00

50.00

4 карб.

на

рік.

Приймається передплата

на 1912 рік

(рік видання четвертий)

4 карб.

на

рік.

на літературно-громадський український місячник

Українська хата

Розпочинаючи 4-й рік видання журналу, редакція звертає особливу увагу на освітлювання чергових пекучих питань життя нашої інтелігенції, важних громадських і літературних подій українського і світового життя, творів мистецтва, беручи їх під розвагу національності.

Буде містити — белетристику: поезії, оповідання, повісти, драми, малюнки, нариси і т. и.; статті публіцистичні, в яких обговорюються справи українського життя, літератури й мистецтва; критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників, статті про мистецтво, його філософію, історію, психологію творчості і т. и.

Виходитиме журнал в кінці кожного місяця чепурними, розміром не менше 64 сторінок набору, міцно зброшурованими книжками.

Працюють в журналі кращі сили. До сеї пори містили свої твори:

Христя Алчевська, Юр. Будяк, Ганна Барвінок, Л. Будаї, П. Богацький, В. Винниченко, М. Вороний, М. Євшан, Ол. Журлива, Михайло Жук, П. Капельгородський, Гр. Коваленко, Н. Кибальчич, Ольга Кобилянська, Богдан Лепкий, Іван Липа, Іван Личко, Майорський, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Просвітянин, О. Плющ, С. Павленко, С. Русова, Одарка Романова, Н. Романович, М. Сріблянський, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, С. Твердохліб, Гнат Хоткевич, В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, Гр. Чупринка, М. Філянський, М. Шаповал, Гордій Юрич, Михайло Яцків і багато інших.

Предплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 карб. (за кордон 10 корон), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можна виплачувати частками по 2 карб.

(Див. на друил боці).

Хто приśle цілорічну передплату (4 карб.) на журнал „Українську Хату“, той одерже в додаток

БЕЗПЛАТНО такі **Т Р И** книжки:

Микола Євшан. ПІД ПРАПОРОМ МИСТЕЦТВА.
Літературно-критичні статті.

М. Сріблянський. ЖЕРТВИ ГРОМАДСЬКОЇ БАЙДУЖОСТІ
(становище преси і письменників-художників).

А. Товкачевський. УТОПІЯ І ДІЙСНІСТЬ
(характеристика української інтелігенції).

Передплата на журнал з додатками і окремо приймається:

В головній конторі редакції журналу, Київ, Бульв.-Кудрявська 16;
в „Українській Книгарні“ — Безаківська 8;
в книгарні Л.-Н. Вістника — В.-Владимірська 28;
в крамниці „Час“ — Театральна площа.
в Харькові: „Українська Книгарня“ — Рибна 25.

Добувати книжки журналу без додатку можна в крім вище згаданих книгарнях ще:

в Житомирі: книгарня В. Совінського;
у Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського;
в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера;
в Кам.-Подольську: Т-во „Просвіта“;
в Одесі: книж. маг. „Труд“, Дерібасовська 25; книг. „Діло“
Конная 11 і Ніженська 53, Українська Книгарня „Просвіта“
та по всіх кращих російських книгарнях г. Києва.

З а ч о р д о н о м: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“
Ринок ч. 10;

в Станіславові: в „Сокільськiм Базарі“.

в Чернівцях: Равх І. Лебединський, Ратушева ул. № 4, Пас. „Вік“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки продаються в конторі журналу
по 4 карб. кожний з пересилкою.

Книгарні за продаж книжок журналу мають 30 % опусту.

Адреса редакції журналу:

Київ, Бульварно-Кудрявська 16.

Ціна 35 коп.

з пересилкою 40 коп.

Редактор-Видавець П. Богацький.

Друк. Акц. Т-ва „Петро Барський у Києві“.